

**VISOS AIRIJOS
PROGRAMA TĒVAMS
IMIGRANTŪ ŠEIMOSE**

**INFORMACINIS LEIDINYS
ŠIAURĒS AIRIJA**

PADĖKOS

Rengiant šį leidinį buvo naudojama daugybė įvairių išteklių. Šiuos išteklius suteikusiems žmonėms ir organizacijoms norėtume išreikšti padėką.

Pirma, dėkojame finansiniams projektorėmėjams, užtikrinusiems tarpvalstybinį finansavimą.

Antra, dėkojame projekto vykdytojams, paaukojusiems daug laiko ir jėgų rengiant šią medžiagą.

Trečia, dėkojame Patarėjų komitetui, kurį sudarė abipus sienos gyvenantys specialistai ir tėvai, daugelis kurių – imigrantai.

Taip pat dėkojame visiems prisidėjusiems prie šių laidinių už komentarus ir papildymus: Barnardos Tuar Ceatha, Imigracijos ministerijai (Office of the Minister for Integration), Šiaurės Airijos integracijos ir įvairovės tarnybai (Inclusion and Diversity Service Northern Ireland), Sveikatos apsaugos tarnybai (Health Service Executive), o taip pat ISPC personalui.

Dėkojame visiems specialistams, tėvams ir jaunimui, visoje Airijoje ir internetu dalyvavusiems mūsų apklausoje. Ačiū už Jūsų suteiktą paramą ir informaciją rengiant šiuos leidinius.

Pagaliau, visiems prisidėjusiems prie šios programos – ačiū!

Fiona Dwyer, projekto koordinatorė (All IPIP Project Coordinator, ISPC)

Mary Nicholson, projekto ir palaikymo vadybininkė (All IPIP Project Manager and Advocacy Manager, ISPC)

ĮVADAS

Visos Airijos programa tėvams imigrantų šeimose „The Globe“ – tai metų trukmės projektas, skirtas padėti imigrantų šeimoms, gyvenančioms bei auginančioms vaikus Airijoje.

Šis informacinis leidinys yra vienas iš trijų produktų, sukurtų vykdant projektą.

Tai įvairius gyvenimo Airijoje aspektus atspindintis vadovas tėvams. Leidinyje pateikiama aktuali informacija, apimanti 6 temas; taip pat pateikiamos nuorodos į kitus naudingus informacijos šaltinius.

Leidinio skyriai sudaryti taip, kad skaitytojui būtų lengviau greitai rasti norimą temą.

1 SKYRIUS:

Gyvenimas Šiaurės Airijoje – trumpa apžvalga

2 SKYRIUS:

Gyvenimas Šiaurės Airijoje – praktinė informacija

3 SKYRIUS:

Teisinė informacija

4 SKYRIUS:

Sveikatos priežiūros ir socialinės rūpybos sistema

5 SKYRIUS:

Švietimo sistema

6 SKYRIUS:

Laisvalaikis ir socialinė veikla

Kad būtų lengviau rasti konkrečius atsakymus, kiekvieno skyriaus turinys taip pat skirstomas atskirais klausimais ar temos aspektais.

Leidinio gale pateikiamas dažnai naudojamų santrumpų sąrašas ir žodynėlis.

TURINYS

1 SKYRIUS:

Gyvenimas Šiaurės Airijoje – trumpa apžvalga.....5

2 SKYRIUS:

Gyvenimas Šiaurės Airijoje – praktinė informacija 7

3 SKYRIUS:

Teisiniai aspektai.....13

4 SKYRIUS:

Sveikatos priežiūros ir socialinės rūpybos sistema 17

5 SKYRIUS:

Švietimo sistema 25

6 SKYRIUS:

Poilsis ir socialinė veikla 31

ŽODYNĖLIS

.....33

SANTRUMPOS

.....34

KUR IEŠKOTI INFORMACIJOS:

Apie vyriausybę	1 skyriuje
Apie gyventojus	1 skyriuje
Apie sąskaitų apmokėjimą	2 skyriuje
Apie nuomą	2 skyriuje
Apie vaiko teises	3 skyriuje
Apie buitinį smurtą	3 skyriuje
Apie skiepimąsi	4 skyriuje
Apie vaiko priežiūrą	4 skyriuje
Apie namų darbus	5 skyriuje
Apie drausmę mokykloje	5 skyriuje
Apie kultūrą	6 skyriuje
Apie bibliotekas	6 skyriuje

PAGRINDINIAI FAKTAI

Šiaurės Airija (Northern Ireland) yra regionas šiaurinėje Airijos salos dalyje.

2006 metais Šiaurės Airijos gyventojų skaičius siekė 1 741 619.

Pagrindinis Šiaurės Airijos miestas yra Belfastas (Belfast)

Oficiali šalies valiuta – svaras sterlingų, žymimas simboliu £, kuris rašomas prieš sumą.

Oficiali kalba Šiaurės Airijoje yra anglų.

Šiaurės Airija yra Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės dalis.

AIRIJOS GEOGRAFIJA

Kur yra Šiaurės Airija?

Šiaurės Airija yra regionas, esantis Airijos saloje, kuri yra Europos šiaurės vakaruose. Artimiausia Airijos kaimynė rytuose yra Didžioji Britanija (Anglija, Škotija ir Velsas), kurią nuo salos skiria Airijos jūra.

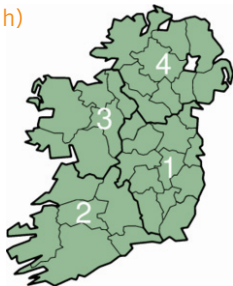
Šiaurės Airija, kuri priklauso Jungtinei Karalystei, užima šeštadalį salos ploto; likusią salos dalį užima Airijos Respublika.

Šiaurės Airiją sudaro šešios grafystės, įeinančios į Alsterio provinciją (Ulster).

Airijos provincijos

- 1 – Lensteris (angl. Leinster, air. Cúige Laighean)
- 2 – Mansteris (angl. Munster, air. Cúige Mhumhan)
- 3 – Konachtas (angl. Connaught, air. Cúige Chonnacht)
- 4 – Alsteris (angl. Ulster, air. Cúige Uladh)

ALSTERIO

Alsterio provincija plyti salos šiaurėje. Didžioji Alsterio dalis priklauso Šiaurės Airijai. Iš viso Alsterį sudaro devynios grafystės. Šešios priklauso Šiaurės Airijai, likusios trys yra Airijos Respublikos sudėtyje.

Grafystė	Angliškas pavadinimas	Airiškas pavadinimas	Grafystės centras
Antrimas	Antrim	Aontroim	Belfast
Arma	Armagh	Árd Mhacha	Armagh
Daunas	Down	Dún	Downpatrick
Fermanas	Fermanagh	Fir Manach	Enniskillen
Deris	Londonderry	Doire	Derry
Tironas	Tyrone	Tir Eoghain	Omagh

ŠIAURĖS AIRIJOS ISTORIJA TRUMPAI

Kokia yra Šiaurės Airijos istorija?

Airijos istorija ilga. Jos ištakos siekia septintąjį tūkstantmetį prieš Kristų, kuomet, kaip manoma, pirmieji gyventojai atsikėlė į salą iš Škotijos.

Per daugelį amžių Airija patyrė nemažai invazijų; stambiausios buvo keltų, vikingų, normanų ir anglų.

Anglija valdė Airiją beveik 800 metų, iki 1916 m. Rytų sukilimo, kuomet nacionalistai paskelbė Airiją nepriklausoma respublika.

1920 metais Airijos valdymo aktu (The Government of Ireland Act) sala buvo padalinta į Šiaurės Airiją (6 grafystės salos šiaurės rytuose) ir Pietų Airiją (likusios 26 grafystės). Šios 26 grafystės buvo pagrindinai katalikiškos, tuo tarpu 6 šiaurinės grafystės – protestantiškos.

Minėtojo 1920-ųjų akto pagrindu 1921-aisiais Šiaurės Airija oficialiai tapo Jungtinės Karalystės dalimi, provincijai suteikiant savivaldą (home rule).

Airių respublikonų armija (IRA) siekė, kad į Airijos Laisvąją Valstybę (Irish Free State, šiuo metu – Airijos Respublika) būtų įtraukta visa salos teritorija, tuo tarpu „unionistai“, t.y. sąjungos su britais šalininkai siekė palikti Šiaurės Airiją Didžiosios Britanijos sudėtyje.

Šiaurės Airijos katalikai jautėsi diskriminuojami, nes vyriausybę kontroliavo protestantai-unionistai.

1966 metais prasidėjo neramumai (The Troubles), galiausiai įsijplieskė 30 metų trukęs ginkluotas konfliktas.

1969 metais į Šiaurės Airiją, saugumo sumetimais, įvesta britų kariuomenė.

1972-ieji buvo kruviniausi metai per visą Šiaurės Airijos konflikto laikotarpį.

1985-aisiais pasirašyta „Anglijos-Airijos sutartis“ (The Anglo-Irish Agreement) įtvirtino nuostatą, kad Šiaurės Airija nepriklausys Respublikai tol, kol tokia bus daugumos šiauriečių valia.

1998-aisiais Didžiosios Britanijos ir Airijos Respublikos vadovybės inicijavo „Didžiojo penktadienio“ taikos sutartį (Good Friday Agreement).

2005-aisiais IRA viešai pareiškė nutraukianti smurto kampaniją ir nusiginkluojanti.

2007-ųjų metų gegužės mėnesio 8 dieną atkurta Šiaurės Airijos savivalda (Devolution; žr. „Valdžios institucijos“ žemiau).

VALDŽIOS INSTITUCIJOS

Ar Šiaurės Airija turi savo vyriausybę?

Taip, nors Šiaurės Airija yra Jungtinės Karalystės dalis, šis regionas turi savivaldą.

Savivaldos teisė (Devolution) buvo atkurta paroduodant valdžią iš Didžiosios Britanijos Šiaurės Airijos Asamblėjai 2007 m. gegužės mėn. 8 d. po to, kai buvo išrinktas 12 ministrų kabinetas (Executive), kur atstovaujamos keturios partijos.

Kas vadovauja Šiaurės Airijai?

Vyriausybei vadovauja Pirmasis Ministras (First Minister) ir jo pavaduotojas (Deputy First Minister). Jų vadovaujama institucija vadinama „Office of the First Minister and Deputy First Minister (OFMDFM)“

Taip pat į kabinetą įeina 10 departamentams vadovaujančių ministrų, atsakingų už atskiras sritis – švietimą, sveikatos apsaugą, socialinę politiką ir pan.

Pirmasis ministras, Pirmojo ministro pavaduotojas ir dešimčiai departamentų vadovaujantys ministrai kartu sudaro ministrų kabinetą (Executive), kuris renkasi spęsti svarbiausius valdymo klausimus ir tarpdepartamentinius reikalus.

Kaip vadinasi Šiaurės Airijos parlamentas?

Oficialus parlamento pavadinimas – Šiaurės Airijos Asamblėja. Asamblėja priima įstatymus ir nustato vyriausybės departamentų funkcijas.

Įstatymų projektus (vadinamus Executive Bills) Asamblėjos svarstymui teikia Vykdomasis komitetas (Executive Committee) – Asamblėjos įgaliotas vykdomosios valdžios organas. Šis organas taip pat kasmet teikia Asamblėjai tvirtinti vyriausybės programą ir biudžetą.

Kaip vadinami parlamentariai?

Asamblėją sudaro 108 renkami Asamblėjos nariai (Members of the Legislative Assembly, MLAs), atstovaujantys savo rinkėjams.

Ar galiu dalyvauti rinkimuose?

Jungtinės Karalystės, Airijos Respublikos, Maltos ir Kipro gyventojai gali balsuoti visuose Šiaurės Airijos rinkimuose. Europos Sąjungos piliečiai gali balsuoti Europos Parlamento rinkimuose.

GYVENTOJAI

Kiek Šiaurės Airijoje gyventojų?

NISRA agentūros duomenimis 2006 m. Šiaurės Airijoje gyveno 1 741 619 žmonės;

iš jų vyrų – 853 404, moterų – 888 215.

Amžiaus grupės:

- 0-16 metų: 380 141;
- 16-29 metų: 343 298;
- 30-44 metų: 375 419;
- 45-64 metų: 403 414;
- 65 ir vyresnių: 239 347.

Koks miestas yra didžiausias?

Didžiausias ir gausiausiai apgyvendintas miestas yra Belfastas (Belfast). Čia gyvena 268 000 žmonių.

Koks Šiaurės Airijos miestas yra antras pagal dydį?

Šiaurės Airijos statistikos ir tyrimų agentūros NISRA 2006 m. duomenimis, antrasis pagal dydį miestas Šiaurės Airijoje yra Lisernas, šiame mieste 112 929 gyventojai.

PINIGAI

Kokia valiuta naudojama Šiaurės Airijoje?

Šiaurės Airija yra Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės dalis, todėl šalies valiuta – svaras sterlingų.

Kaip atrodo svarų sterlingų banknotai?

Šiaurės Airijoje naudojami 4 skirtingų nominalų banknotai.

£50, £20, £10, £5

Kaip atrodo monetos?

Yra 8 nominalų monetos.

£2, £1, 50p, 20p, 10p, 5p, 2p i 1p

Smulkesnės monetos žymimos raide p, rašoma po nominalo sumos. Raidė p reiškia pensus. Viename svare yra 100 pensų.

NAUDINGOS NUORODOS

Smulkesnė informacija apie Šiaurės Airijos geografiją.

[Aplinkos departamentas \(Department of the Environment\)](#)

Telefonas: (028) 9054 0540

Tinklalapis: <http://www.doeni.gov.uk/>

Smulkesnė informacija apie Airijos istoriją.

[Airijos istorija internete \(Irish History Online\).](#)

Tinklalapis: <http://www.irishhistoryonline.ie/>

Smulkesnė informacija apie Šiaurės Airijos valdžios institucijas.

[Šiaurės Airijos vyriausybė \(Northern Ireland Executive\)](#)

Tinklalapis: www.northernireland.gov.uk

Smulkesnė informacija apie Šiaurės Airijos gyventojus.

[Šiaurės Airijos statistikos ir tyrimų agentūra \(Northern Ireland Statistics and Research Agency\)](#)

Tinklalapis: <http://www.nisra.gov.uk>

BŪSTAS

Kokio tipo būstas prieinamas Šiaurės Airijoje?

Šiaurės Airijoje labiausiai paplitę trys apgyvendinimo tipai.

- nuomojamas privatus būstas
- nuosavas privatus būstas
- socialinis būstas

NUOMOJAMAS PRIVATUS BŪSTAS

Kur ieškoti būsto nuomai?

Apie nuomojamą būstą ir bendranuomininkų paiešką rasite skelbimų laikraščiuose ir internete. Populiariausi nuomojamo būsto paieškos tinklalapiai yra: <http://www.letbynet.com> ir <http://www.letsni.com/>

Kokio pobūdžio būstą galima išsinuomoti?

Nuomojamos įvairiausio pobūdžio gyvenamosios patalpos. Tai gali būti ir atskiras namas, ir butas kelių butų name, ir apartamentai moderniaame daugiabutyje.

Kas yra „bedsit“?

„Bedsit“, kitaip dar vadinamas studija, yra nedidelis butas, kur svetainė ir miegamoji zona yra viename kambaryje; taip pat bute būna maža virtuvėlė ir sanitarinis mazgas.

Ar reikia gabentis savo baldus?

Ne, dauguma būstų nuomojama su baldais. Tai yra, bute ar name bus visi pagrindiniai Jums reikalingi baldai. Norint galima rasti ir be baldų nuomojamų patalpų.

Kaip dažnai turėsiu mokėti nuomą?

Dažniausiai nuoma mokama kas mėnesį, tačiau tai priklauso nuo būsto savininko.

Kas yra nuomos sutartis (lease)?

Nuomos sutartis (lease) yra sutartis tarp būsto savininko ir nuomininko. Tai teisinis dokumentas, kuriame turi būti nurodyta tokia informacija:

- savininko ir nuomininko vardai ir pavardės;
- nuomos kaina;
- būsto adresas;
- nuomos mokėjimo periodiškumas;
- nuomos laikotarpis (pradžios data ir pabaigos data);
- esamų baldų ir buitinės technikos sąrašas.

Kas yra nuomos knyga?

Nuomos knygoje įrašomi visi aukščiau išvardinti duomenys, o taip pat daromi įrašai apie nuomos mokesčio įmokas. Turėti nuomos knygą yra Jūsų teisė, taigi pasirūpinkite, kad tokią knygą iš savininko gautumėte.

Kas yra užstatas?

Užstatas (deposit) yra įnašas, dažniausiai atitinkantis vieno mėnesio nuomos kainą (bet gali būti ir didesnis), kurį turite sumokėti savininkui įsikraustydami į nuomojamą būstą. Savininkas šį užstatą saugos ir grąžins Jums išsikraustant, su sąlyga, kad būstą paliksite tvarkingą. Jeigu būstui yra padaryta žalos, arba Jūs išsikraustote anksčiau numatyto termino, savininkas gali užstatą negrąžinti.

Kaip dėl diskriminacijos?

Deja, nuomojant būstą pasitaiko diskriminacijos atvejų. Būsto šeimininkai neturi teisės Jūsų diskriminuoti dėl rasės, lyties, seksualinės orientacijos, religijos, įsitikinimų, neįgalumo ir kt. Būsto savininkai pažeidžia įstatymą, jei dėl kokios nors priežasties esate diskriminuojamas, pavyzdžiui:

- savininkas atsisako išnuomoti Jums būstą arba siūlo blogesnes nei kitiems sąlygas;
- esate išskiriamas iš kity, laukiančių apgyvendinimo eilėje;

- Jums neleidžiama naudotis kai kuriais būsto privalumais ar patogumais, pvz., skalbykla, kiemu ir pan.;
- esate puldinėjamas ar priverstinai išsikraustomas.

NUOSAVAS BŪSTAS

Kaip dėl ketinimo įsigyti nuosavą namą ar butą?

Pirkti nekilnojamąjį turtą Šiaurės Airijoje yra labai brangu.

Kaip nusipirkti namą arba butą?

Dauguma namų bei butų paduodami per nekilnojamojo turto agentūras, kurių Šiaurės Airijoje yra apstu. Apie parduodamą būstą taip pat rasite skelbimų laikraščiuose bei internete.

Kokius dar mokesčius turėsiu mokėti?

Būsto įsigijimas susijęs su įvairiais mokesčiais:

- Apžiūros mokesčiai.
- Įvertinimo mokesčiai.
- Valstybinis žemės mokestis (Stamp Duty Land Tax). Šis mokestis taikomas nekilnojamojamam turtui, kurio vertė viršija £125 000; mokestis sudaro ne mažiau 1% turto vertės.
- Žemės registracijos mokestis (land registry fee).
- Vietos valdžios mokesčiai.
- Įvairūs mokesčiai, kuriuos gali imti kreditoriai ar kredito tarpininkai.
- Išlaidos teisinėms paslaugoms.
- Pridėtinės vertės mokestis (Value Added Tax, VAT)
- Persikraustymo išlaidos.
- Galutinis atsiskaitymas išsikraustant iš esamo būsto (pvz., vanduo, dujos, elektra).

SOCIALINIS BŪSTAS

Kas yra socialinis būstas?

Socialinį būstą nuomoja būsto valdyba (Housing Executive) bei įvairios būsto asociacijos. Visų socialinį būstą nuomojančių organizacijų tikslas – už prieinamą kainą apgyvendinti visus, kas turi tokį poreikį. Socialinio būsto organizacijos yra nepriklausomos ir teikia įvairias paslaugas.

Kur kreiptis dėl socialinio būsto?

Norėdami gauti būstą iš būsto valdybos ar registruotos būsto asociacijos, turite užpildyti paraišką. Paraiškos forma vieninga visoms organizacijoms, ją gausite bet kuriame būsto valdybos ar būsto asociacijos biure. Užpildytą paraišką galite pateikti bet kuriai socialinio būsto organizacijai.

Formą taip pat galima atsisiųsti internetu iš tinklalapio: http://www.nihe.gov.uk/housing_application.pdf

Kokie tolimesni veiksmai?

Būsto valdybos atstovai Jus aplankys ir, įvertinę Jūsų poreikius, įtrauks į eilę socialiniam būstui gauti.

Daugiau informacijos rasite čia

http://www.nihe.gov.uk/housing_selection_scheme_booklet.pdf

Esant reikalui, būsto valdybos gali pasirūpinti ir vertimais.

Galite kreiptis į artimiausią biurą (kurį rasite tinklalapyje

http://www.nihe.gov.uk/index/contact_us_home/office_finder.htm pagal pašto indeksą); arba skambinkite telefonu 08448 920 900 ir nurodykite, kokia kalba Jums reikia pagalbos.

BANKO ŠASKAITOS

Ar reikia turėti banko sąskaitą?

Jei dirbate ir gyvenate Šiaurės Airijoje, verta atsidaryti sąskaitą banke. Daugeliui žmonių atlyginimas pervedamas tiesiai į banko sąskaitą; be to, taip patogiau taupyti pinigus ir tiesiogiai atsiskaityti už paslaugas.

Kokio pobūdžio bankai veikia Airijoje?

Finansinės institucijos Šiaurės Airijoje skirstomos į bankus, būsto kredito bendroves (building society) ir kredito unijas (credit union); sąskaitą galima atsidaryti ir pašte.

Visų bankų ir būsto kredito bendrovių veiklą reguliuoja finansinių paslaugų priežiūros tarnyba (Financial Services Authority). Šios tarnybos tinklalapyje rasite naudingos informacijos apie tai, kaip tvarkyti savo pinigus: <http://www.moneymadeclear.fsa.gov.uk/>

Ką reikia žinoti atidarant banko sąskaitą?

Atidarant einamąją sąskaitą būtina atkreipti dėmesį į tai, kokias paslaugas Jūs gausite atidarę sąskaitą bei kokius mokesčius turėsite mokėti. Daug bankų siūlo beveik nemokamas bankininkystės paslaugas tam tikromis sąlygomis – konkrečiau teiraukitės banke ar būsto kredito bendrovėje.

Kas yra einamoji sąskaita?

Turėdami einamąją sąskaitą galite atlikti kasdienes transakcijas, t.y. apmokėti sąskaitas, gauti atlyginimą tiesiai į savo banko sąskaitą, pervesti pinigus ir pan. Einamoji sąskaita atidaro tik banke ir būsto kredito bendrovės.

Kas yra depozitinė (indėlio) sąskaita?

Depozitinėje (indėlio) sąskaitoje Jūs galite kaupti santaupas ir gauti palūkanas už sąskaitoje laikomas lėšas. Tokias sąskaitas siūlo dauguma finansinių institucijų – bankai, būsto kredito bendrovės, taip pat ir kredito unijos.

Prieš dėdami indėlį pasidomėkite, kokio dydžio palūkanas gausite. Taip pat sužinokite, kaip prirėkus indėlį atsiimti.

Kaip atsidaryti banko sąskaitą?

Norėdami atidaryti banko sąskaitą, kreipkitės į vietinį banko padalinį ir užpildykite atitinkamą formą. Jums prirėks asmens tapatybę ir gyvenamąją vietą patvirtinančių dokumentų.

Kokie dokumentai patvirtina asmens tapatybę?

Jūsų tapatybę (vardą, pavardę bei gimimo datą) patvirtina šie dokumentai.

- pasas;
- galiojantis vairuotojo pažymėjimas;
- žinomo darbdavio išduota tapatybės kortelė su nuotrauka;
- žinomos trečiojo lygio aukštosios mokyklos (kolegijos) išduota studento tapatybės kortelė.

Kokie dokumentai patvirtina asmens gyvenamąją vietą?

Jūsų gyvenamąją vietą (adresą) patvirtina šie dokumentai;

- sąskaita už komunalines paslaugas, išrašyta Jūsų vardu;
- galiojantis vairuotojo pažymėjimas;
- pensijos bei pašalpų knygelė;
- vėliausios Jūsų vardu išrašytos banko ataskaitos (išrašo).

Ką daryti, jei turiu nusiskundimų?

Yra keli dalykai, kurių galite imtis kilus problemoms dėl sąskaitos atidarymo.

1 žingsnis: Kreipkitės į banko padalinio vadovą. Jei taip išspręsti problemos nepavyko, galite pateikti skundą finansinės priežiūros ombudsmenui (Financial Ombudsman Service).

2 žingsnis: Į finansinės priežiūros ombudsmeną galite kreiptis per tinklalapį <http://www.financial-ombudsman.org.uk/> Taip pat galite rašyti adresu: South Quay Plaza, 183, Marsh Wall, London E14 9SR; skambinti telefonu 0845 080 1800 arba kreiptis elektroniniu paštu: complaint.info@financial-ombudsman.org.uk.

KOMUNALINĖS PASLAUGOS

Kas yra komunalinės paslaugos?

Komunalinės paslaugos – tai tiekama elektros energija, dujos, vanduo ir pan. Šias paslaugas teikia valstybė, tačiau dažniausiai jos yra mokamos.

ELEKTROS ENERGIJA

Kas kontroliuoja elektros energijos tiekimą Šiaurės Airijoje?

Elektros energijos tiekėjas Šiaurės Airijoje – Northern Ireland Energy (NIE).

Kaip gauti sąskaitą už elektros energiją savo vardu?

Prieš įsikraustydami į naują būstą Jūs turite paskambinti į klientų aptarnavimo skyrių telefonu 08457 455 455 ir pranešti tokius duomenis

- savo gimimo datą;
- motinos mergautinę pavardę;
- telefono numerį;
- adresą;
- ankstesnį adresą;
- skaitiklio serijos numerį (užrašytas ant skaitiklio, priekyje);
- skaitiklio rodmenis;

Jei būstą nuomojatės, taip pat turėsite nurodyti savininko vardą bei telefono numerį.

Kaip dažnai gausiu sąskaitas už elektros energiją?

Namų valdoms sąskaitos už elektros energiją pateikiamos kas 3 mėnesius.

Per kiek laiko turiu apmokėti sąskaitą?

Kad elektros energijos tiekimas nebūtų nutrauktas, sąskaitą turite apmokėti per 14 dienų.

Kas yra skaitiklio rodmenys?

Elektros skaitiklis – tai įrenginys Jūsų namuose, matuojantis sunaudotos elektros energijos kiekį. Prieš išrašant sąskaitą, Jūsų namuose apsilankys rodmenų inspektorius (meter reader).

Kaip apmokėti sąskaitą už elektrą?

Sąskaitą už elektrą galima apmokėti keliais būdais:

- Tiesioginiu debetu (kai lėšos nurašomos tiesiogiai iš Jūsų banko sąskaitos); Tai taupiausias būdas, nes mokėdami tokiu būdu gausite nuolaidą – tikslesnės informacijos teiraukitės banke.
- Pašto perlaida (čekiu). Šiam tikslui gausite „Freepost“ voką.
- Debetine kortele (nurodžius telefonu ar internetu: <http://www.nieenergyonline.co.uk/homeenergy/online-services/index.asp>;
- Telefonu 08457 455 455 (darbo dienomis nuo 8:00 iki 20:00, šeštadieniais nuo 9:00 iki 13:00).
- Parduotuvėse, turinčiose PayPoint arba PayZone ženklą (tik gryniaisiais).

Ar yra alternatyvių būdų mokėti už elektrą?

Taip, galima įsirengti išankstinio apmokėjimo skaitiklį (vadinamą keypad meter) ir mokėti už tam tikrą elektros energijos kiekį iš anksto, panašiai kaip perkant papildymus mobiliam telefonui. Norėdami įsirengti išankstinio apmokėjimo skaitiklį, kreipkitės į klientų aptarnavimo skyrių.

Ką daryti, jei skaitiklių inspektorius manęs nerado namie?

Jei inspektorius Jūsų nerado, tikslius rodmenis galite pranešti telefonu arba internetu.

Telefonu – skambinkite numeriu 08456 093 030 ir nurodykite savo vardą, adresą, kliento numerį ir skaitiklio rodmenis. Skambučiai priimami visą parą.

Elektroniniu paštu – siųskite savo vardą, adresą, kliento numerį ir skaitiklio rodmenis adresu meter.reading@nie.co.uk.

Internetu – užpildykite formą tinklalapyje:

www.nie.co.uk/customerinformation/meterreading.htm

Kur kreiptis turint nusiskundimų?

1 žingsnis: skambinkite į Northern Ireland Energy telefonu 08457 455 455.

2 žingsnis: Jei problemos išspręsti nepavyko, galite kreiptis į klientų aptarnavimo skyriaus vadovą (Head of Customer Services): 120, Malone Road, Belfast BT9 5HT, arba elektroniniu paštu: complaints@nieenergy.co.uk.

3 žingsnis: Jei ir taip išspręsti problemos nepavyko, galite kreiptis į Vartotojų tarybą (Consumer Council): Elizabeth House, 116, Hollywood Road, Belfast BT4 1NY; el. paštas: complaints@consumercouncil.org.uk.

DUJOS

Kas kontroliuoja dujų tiekimą Šiaurės Airijoje?

Pagrindinis dujų tiekėjas – įmonė Phoenix Gas, tiekianti dujas tiek centralizuotais tinklais, tiek balionais. Teiraukitės telefonu 08454 555555 arba el. paštu info@phoenixnaturalgas.com.

Kaip apmokėti sąskaitą už dujas?

Sąskaitą už dujas galima apmokėti keliais būdais:

- Tiesioginiu debetu (kai lėšos nurašomos tiesiogiai iš Jūsų banko sąskaitos)
- Debetine kortele, susisiekus telefonu 0845 900 5253 arba internetu https://server2-sweb.tibus.net/phoenix/pay_your_bill/;
- Naudojant Energy Saver Card kortelę parduotuvėse, pažymėtose ženklų PayPoint.

Ar yra alternatyvių būdų mokėti už dujas?

Taip, galima įsirengti išankstinio apmokėjimo skaitiklį ir pirkti dujas pagal poreikį.

Tokiu atveju kartu su skaitikliu gausite kliento kortelę, kurios papildymus galėsite pirkti mokėdami grynaisiais PayPoint ženklų pažymėtose parduotuvėse.

Ką daryti pajutus dujų kvapą?

Pajutę dujų kvapą nedelsiant skambinkite telefonu 0800 002 001 ir praneškite apie nuotėkį. Skambučiai priimami visą parą.

Kur kreiptis turint nusiskundimų?

1 žingsnis: Skambinkite į Phoenix Gas telefonu 0845 900 5253 arba kreipkitės el. paštu info@phoenixsupplyni.com.

2 žingsnis: Jei problemos išspręsti nepavyko, galite kreiptis į klientų aptarnavimo vadovą (Customer Accounts Manager): Phoenix Supply Ltd, 197 Airport Road, Belfast BT3 9ED.

3 žingsnis: Jei ir taip išspręsti problemos nepavyko, galite kreiptis į Vartotojų tarybą (Consumer Council): Elizabeth House, 116, Hollywood Road, Belfast BT4 1NY; el. paštas: complaints@consumercouncil.org.uk.

VANDUO

Ar Šiaurės Airijoje reikia mokėti už vandenį?

Taip, nuo 2007 metų už vandenį ir kanalizaciją Šiaurės Airijoje reikia mokėti.

Kas turi mokėti už vandenį ir kanalizaciją?

Už vandenį ir kanalizaciją mokama taip pat kaip ir už kitas komunalines paslaugas (nebūtinai moka namo savininkas).

Jeigu Jūsų namas prijungtas prie kanalizacijos tinklų, turėsite mokėti ir už tai. Jei turite asenizacinį konteinerį, už kanalizaciją mokėti nereikia, tik už konteinerio ištuštinimą.

Koks yra vandens mokestis?

Vandens ir kanalizacijos mokestis susideda iš dviejų dalių. Pirmoji dalis yra fiksuotas maždaug £55 per metus mokestis, antroji dalis yra kintama ir priklauso nuo Jūsų būsto vertės.

Kaip skaičiuojamas vandens mokestis?

Vandens mokestis skaičiuojamas vienu iš trijų būdų:

- Standartinis tarifas – taikomas daugumai žmonių ir priklauso nuo būsto vertės.
- Lengvatinis tarifas – taikomas mažas pajamas turintiems žmonėms.
- Mokėjimas pagal skaitiklį – nuo 2007 m. visuose naujuose pastatuose (ar naujai įrengiant vandentiekį) įrengiami vandens skaitikliai, pagal kurių rodmenis ir mokama už sunaudotą vandenį.

ATLIEKŲ RINKIMAS IR PERDIRBIMAS

Kas atsako už atliekų išvežimą?

Šiaurės Airijoje įvairaus pobūdžio buitines atliekas tvarko vietos valdžios institucijos (vietos tarybos).

Kaip surenkamos atliekos?

Už durų pastatytus šiukšlių konteinerius su ratukais periodiškai ištuština šiukšliavežė.

Kaip dėl perdirbimo?

Dėl atliekų perdirbimo galimybių Jūsų regione kreipkitės į perdirbimo įmones. Daugiau informacijos rasite tinklalapyje:

<http://www.wakeuptowaste.org/index/local-councils/local-council-links.htm>.

Kai kurias atliekas galima pakartotinai naudoti patiems. Pakartotino naudojimo idėjų yra daug, galima net žaisti žaidimus su vaikais; daugiau informacijos rasite čia:

<http://www.wakeuptowaste.org/index/education/resources.htm>.

Kur dar renkamos perdirbamos atliekos?

Kai kurias atliekas, pvz., butelius, galima pristatyti į perdirbimo centrus, kur yra specialūs konteineriai įvairioms atliekoms. Atliekų rinkimo zonų sąrašą rasite tinklalapyje:

<http://www.wakeuptowaste.org/index/recycle-bank-locator.htm>

čia tiesiog įveskite savo pašto indeksą ir sužinosite, kur yra artimiausias atliekų rinkimo centras

Kur rasti daugiau informacijos apie atliekų perdirbimą?

Daugiau informacijos rasite tinklalapyje:

<http://www.ehsni.gov.uk/waste/strategyeni.htm>.

TRANSPORTAS

VAIRAVIMAS AIRIJOJE

Kuo turite pasirūpinti, kad galėčiau vairuoti savo automobilį Šiaurės Airijoje?

Jei kraustotės į Šiaurės Airiją arba jau čia gyvendami importuojate automobilį ar kitą transporto priemonę, turite pasirūpinti trimis dalykais, kad galėtumėte savo automobiliu naudotis Airijoje:

- užpildyti formą, kad Jūsų automobilis yra pritaikytas kairiosios pusės eismui ir sumokėti atitinkamą mokestį;
- sumokėti transporto mokestį (motor tax).
- gauti valstybinės techninės apžiūros sertifikatą (MOT, Ministry of Transport test).

Ar galioja mano turimas vairuotojo pažymėjimas?

Europos Sąjungos ir Europos Ekonominės Zonos šalyse išduoti vairuotojo pažymėjimai suteikia teisę gauti Šiaurės Airijoje pilnavertį leidimą vairuoti (full driving licence). Šiuo klausimu Šiaurės Airija turi sutartis su visomis ES bei EEZ šalimis, o taip pat su Australija, Barbadosu, Britų Virginų salomis, Honkongu, Japonija, Naująja Zelandija, Singapūru, Kipru bei Zimbabve.

Kas jei mano vairuotojo pažymėjimas išduotas kitur?

Jei atvykstate iš kitos šalies nei išvardinta aukščiau ir ketinate Šiaurės Airijoje praleisti daugiau nei metus laiko, kad galėtumėte vairuoti turite iš naujo gauti vairuotojo pažymėjimą.

Kaip gauti vairuotojo pažymėjimą Airijoje?

Turite kreiptis dėl laikinų (mokinio) teisių ir išlaikyti vairavimo egzaminą. Išlaikius egzaminą Jums bus išduotas pilnas leidimas vairuoti Šiaurės Airijoje.

Jei esate ES ar EEZ šalies pilietis ir kreipiatės dėl vairuotojo pažymėjimo, prieš kreipdamiesi turite būti per paskutinius 12 mėnesių pragyvenęs Šiaurės Airijoje ne mažiau kaip 185 dienas.

Kas yra MOT (techninė apžiūra)?

Ministry of Transport (MOT) test – tai valstybinė techninė apžiūra, privaloma visiems Šiaurės Airijoje naudojamiems automobiliams, pagamintiems daugiau nei prieš 3 metus. Daugiau informacijos rasite tinklalapyje <http://www.dvtani.gov.uk/home/index.asp>.

VIEŠASIS TRANSPORTAS

Kas valdo viešąjį transportą Šiaurės Airijoje?

Viešąjį transportą Šiaurės Airijoje kontroliuoja Translink įmonių grupė. Translink grupei priklauso viešieji autobusai, tarp miestiniai autobusai ir traukiniai.

Ką verta žinoti apie „Metro Bus“ autobusus?

Metro Bus atsako už autobusus Belfasto mieste. Autobusai kursuoja daugybe įvairių maršrutų. Tvarkaraščius rasite tinklalapyje:

<http://www.translink.co.uk/MetroCorridorTimetables.asp> arba paskambinę telefonu 028 90666630. Biuras veikia: pirmadieniais – sekmadieniais nuo 7:00 iki 20:00.

Kaip dėl susisiekimo kituose miestuose ir tarp miestinių maršrutų?

Likusioje Šiaurės Airijos dalyje (už Belfasto ribų, kur veikia Metro) susisiekimą organizuoja Ulster Bus. Bilietus galima įsigyti internetu tinklalapyje <http://www.buseireann.ie/site/> arba artimiausio miesto autobusų stotyje.

Tarpmiestiniais maršrutais rūpinasi Goldline. Tai greitas ir patogus būdas keliauti iš miesto į miestą Šiaurės Airijoje.

Kaip traukiniu nuvažiuoti į kitą miestą?

Keleivinių traukinių eismą Šiaurės Airijoje tvarko NI Railways. Traukiniai kursuoja daugybe įvairių maršrutų. Bilietus galima įsigyti internetu tinklalapyje

<http://www.translink.co.uk/NIRailwaysFares.asp> arba artimiausio geležinkelio stotyje.

Enterprise traukiniai jungia Šiaurės Airiją su Airijos Respublika, kursuodami tarp Belfasto ir Dublino su keliais sustojimais.

Kiek kainuoja viešojo transporto bilietai?

Bilietai kainuoja priklausomai nuo to, ar esate suaugusysis, studentas, ar vyresnio amžiaus keleivis (senior citizen). Visi vyresni nei 65 metų keleiviai viešuoju transportu gali naudotis nemokamai.

TELEKOMUNIKACIJOS

Kas yra telekomunikacijos?

Telekomunikacijomis vadinami įvairūs nuotolinio bendravimo būdai. Telekomunikacijos – tai ir televizija, ir internetas, ir telefono ryšys.

TELEVIZIJA

Kiek Šiaurės Airijoje rodoma televizijos kanalų?

Šiaurės Airijoje rodomi penki televizijos kanalai: BBC 1, BBC 2, UTV, Channel 4 ir Channel 5.

Šiaurės Airija neturi savo televizijos kanalų, tačiau rengiamos vietinės laidos per BBC Northern Ireland bei UTV (šis kanalas priklauso ITV tinklui).

Ar šie televizijos kanalai yra mokami?

Jeigu turite televizorių, privalote mokėti metinį licencijos mokestį nepriklausomai nuo to, ar žiūrite visuomeninius kanalus.

Kiek kainuoja televizijos licencija ir kur ją gauti?

Šiuo metu licencija metams kainuoja £47 už juodai baltą televiziją ir £139 už spalvotą; sumokėti licencijos mokestį galima pašte.

Kas bus jei nemokėsiu už televiziją?

Licencijas tikrina laikas nuo laiko namuose apsilankantys inspektoriai. Nepateikęs licencijos gresia bauda ar net baudžiamoji atsakomybė.

Kaip įsigyti daugiau kanalų?

Daugelis žmonių Šiaurės Airijoje taip pat naudojami komercinėmis kabelinėmis bei palydovinėmis televizijos paslaugomis. Pagrindiniai teikėjai:

- SKY
- NTL/Chorus (UPC)

Daugiau informacijos rasite internete: www.sky.com bei www.upc.com.

TELEFONO RYŠYS

Koks yra Šiaurės Airijos tarptautinis kodas?

Šiaurės Airijos tarptautinis kodas yra 0044: skambindami į Šiaurės Airiją iš užsienio prieš arišką telefono numerį turite surinkti šalies kodą 0044 (arba +44).

Kur sužinoti Šiaurės Airijos regionų kodus (area code)?

Kiekvienas Šiaurės Airijos regionas turi savo regiono (miesto) kodą. Skambinant laidiniu telefonu regiono kodą reikia rinkti tik skambinant į kitą regioną. Skambinant mobiliuoju telefonu visada reikia rinkti pilną numerį su regiono kodu. Visi regionų kodai būna pateikti telefonų knygose, kurios kasmet nemokamai dalinamos namų ūkiams. Taip pat kodų sąrašą rasite internete: http://everything2.com/index.pl?node_id=736076.

Kaip gauti fiksuoto ryšio (laidinį) telefoną?

Norint gauti laidinį telefoną reikia kreiptis į fiksuoto ryšio paslaugų teikėją. Kaip ir atidarant banko sąskaitą, Jums prireiks asmens tapatybę ir gyvenamąją vietą patvirtinančių dokumentų.

PAGALBOS TARNYBŲ IR INFORMACINIAI NUMERIAI

Bendrasis pagalbos telefonas (nemokamas): 999/112 (skambinant iš mobilaus)

Paskambinus bendruoju pagalbos numeriu atsilieps operatorius, kuris pagal poreikį sujungs Jus su policija, greitąja ar gaisrine.

Telefono tinklų operatorius (nemokamas): 10

Į telefono tinklų operatorių galite kreiptis smulkesnės informacijos apie numerius, tarpregioninius bei tarptautinius skambučius ir pan.

Informacinės tarnybos: 11811 arba 11850

Informacinėse tarnybose galite sužinoti žmonių bei įmonių telefono numerius. Ši paslauga yra mokama; naudotis ja iš mobilaus ryšio telefono gali būti labai brangu.

MOBILUSIS RYŠYS

Kas Šiaurės Airijoje teikia mobiliojo ryšio paslaugas?

Airijoje veikia šeši pagrindiniai mobiliojo ryšio operatoriai:

- O2 — www.O2.co.uk/
- T-Mobile — www.t-mobile.co.uk/
- Vodafone — www.vodafone.co.uk
- 3 Mobile — www.three.co.uk/
- Virgin — www.virginmobile.com
- Orange — www.orange.co.uk/

Visos įmonės siūlo įvairius paslaugų paketus įvairiomis sąlygomis; galite rinktis išankstinį apmokėjimą arba mokėti kas mėnesį, priklausomai nuo to, kiek ketinate kalbėti ir galite išleisti pokalbiams.

Ar galima pakeisti teikėją nekeičiant telefono numerio?

Taip, galima pakeisti mobiliojo ryšio paslaugų teikėją, išlaikant seną numerį. Šiuo klausimu turite kreiptis į įmonę, prie kurios paslaugų norite pereiti.

Kas yra išankstinio apmokėjimo (pay as you go) paslauga?

Pay as you go – tai išankstinio apmokėjimo paslauga. Ja naudodamiesi negausite jokių sąskaitų, vietoj to pirsite papildymus, kad turėtumėte kreditų skambučiams.

Kas yra mėnesinio apmokėjimo (pay monthly) paslauga?

Pay monthly yra būdas naudotis mobiliuoju ryšiu, kas mėnesį apmokant sąskaitą už pastarojo mėnesio pokalbius.

TAKSO FONAI

Ar yra Šiaurės Airijoje taksofonų?

Šiaurės Airijoje yra taksofonų (jie vadinami viešaisiais telefonais – public phones), tačiau plintant mobiliam ryšiui jų lieka vis mažiau. Kai kurie taksofonai priima monetas, tačiau dauguma veikia su specialiomis kortelėmis (callcard). Taksofono kortelių galima nusipirkti parduotuvėse, pašte, spaudos kioskuose.

Ar galima skambinti pašnekovo sąskaitą?

Tarptautiniai bei vietiniai skambučiai pašnekovo sąskaita (International Reverse Charge Call, collect call) galimi iš bet kokie telefono. Tarptautinio ryšio operatoriaus numeris yra 114.

INTERNETAS

Kur kreiptis norint gauti interneto prieigą?

Kaip ir telefono ryšio operatorių, interneto paslaugų teikėjų yra daug. Stambesniuose Šiaurės Airijos miestuose taip pat rasite nemažai interneto kavinių.

Kiek tai kainuoja?

Kainos skiriasi priklausomai nuo ryšio tipo ir paslaugų teikėjo. Tinklapyje <http://www.broadbandni.com/> galite palyginti plačiajuosčio interneto (broadband) paslaugų kainas.

KUR KREIPTIS TURINT NUSISKUNDIMŲ?

Kur kreiptis turint nusiskundimų dėl telefono (fiksuoto ar mobiliojo) bei interneto ryšių?

Apskusti telekomunikacijų bendrovę galite Telekomunikacijų ombudsmeno įstaigai (Office of the Telecommunications Ombudsman, OTELO).

Šios tarnybos telefonas – 0845 050 1614.

PAŠTAS

Kas teikia pašto paslaugas Šiaurės Airijoje?

Pagrindinis pašto paslaugų teikėjas Šiaurės Airijoje – Karališkoji pašto tarnyba Royal Mail.

Kada dirba paštas?

Dauguma pašto skyrių dirba nuo 9:00 iki 17:00 darbo dienomis; kai kurie pusė dienos atsidaro ir šeštadieniais. Jus aptarnaujantį pašto skyrių rasite tinklalapyje:

www.postoffice.co.uk/portal/po/finder?catId=20700386. Pašto ženklų bei atvirukų dažnai galima nusipirkti ir paprastose parduotuvėse.

Kaip dažnai pristatomas paštas?

Įmonėms ir į namus paštas pristatomas vieną kartą per dieną darbo dienomis. Savaitgaliais paštas nenešiojamas, tačiau iš pašto dėžučių surenkamas.

Kaip sužinoti persiuntimo kainą?

Laiškų, siuntinių, banderolių siuntimo kaina priklauso nuo to, į kur yra siunčiama ir kiek skubi yra siunta.

Kreipkitės į savo pašto skyrių arba aplankykite tinklalapį www.postoffice.co.uk.

Kur ieškoti pašto dėžių?

Pašto dėžių rasite kiekviename mieste. Dažniausiai jos kabinamos prie pašto skyrių. Pašto dėžės yra raudonos spalvos.

Kaip sužinoti, kada paštas išimamas iš pašto dėžės?

Laiškų surinkimo laikas būna nurodytas ant pašto dėžės. Jei tokios informacijos nėra, teiraukitės artimiausiame pašto skyriuje.

PARDUOTUVĖS

Kada Šiaurės Airijoje atidaromos parduotuvės?

Įprastinis daugelio parduotuvių darbo laikas yra:

pirmadieniais – šeštadieniais: nuo 9:00 iki 17:30;

sekmadieniais: nuo 13:00 iki 18:00.

Kai kurios parduotuvės veikia ilgiau ketvirtadieniais ir penktadieniais; kai kurie miestų supermarketai veikia visą parą.

Kur ieškoti parduotuvių?

Stambesniuose miestuose dauguma parduotuvių sutelktos centre – pagrindinėje ir aplinkinėse gatvėse. Taip pat yra prekybos centrų (shopping centres) – tai dideli pastatai, kuriuose yra įvairiausio pobūdžio parduotuvių; yra ir kiek smulkesnių „universalijų“ parduotuvių (department stores), kur įvairiuose skyriuose prekiaujama įvairiomis prekėmis.

Kokios būna maisto parduotuvės?

Maisto parduotuvės būna keturių tipų:

- Supermarketai – didelės parduotuvės, prekiaujančios įvairiausiais maisto produktais.
- Convenience Store“ tipo parduotuvės – smulkesnės, dažnai vadinamos „vietinėmis“ (local shop) ar „namo kampo“ (corner shop) parduotuvėmis. Šios parduotuvės dažnai veikia iki vėlumos; prekės čia būna brangesnės nei supermarketuose.
- Specializuotos parduotuvės (Specialist Shop) – prekiauja tam tikros šalies ar tam tikru būdu paruoštais (pvz., košeriniais) produktais.
- Parduotuvės, prekiaujančios tik tam tikrais maisto produktais (Single Food Shops) – duoninės, pieninės, vaisių ir daržovių parduotuvės.

Kokia dar informacija gali būti naudinga?

Maisto standartų agentūra (Food Standards Agency, FSA) yra parengusi įvairių bukletų apie sveiką mitybą. Šie bukletai yra išversti į daug kalbų. Juos rasite tinklalapyje:

<http://www.food.gov.uk/aboutus/publications/pubsminority/>.

Šiaurės Airijos vartotojų taryba (Northern Ireland Consumer Council) teikia informaciją apie tai, kaip skūstis nusipirkti nekokybišką prekę. Į šią agentūrą galite kreiptis adresu: 116, Hollywood Road, Belfast BT4 1NY; telefonu (028) 9067 2488 arba internetu www.consumerCouncil.org.uk

BIUDŽETAS IR SĄSKAITOS

Kas yra namų ūkio biudžetas?

Biudžetas yra planas, atspindintis numatomas pajamas ir tai, kaip jas ketinate išleisti. Į namų ūkio biudžetą įtraukiamos mokėtinos sąskaitos, nuomos mokesčiai, išlaidos maistui, vadovėliams ir pan.

Kam man reikia biudžeto?

Biudžetas padeda paskirstyti išlaidas ir tvarkyti pinigus taip, kad neliktumėte su didelėmis sąskaitomis ir be pinigų.

Kaip sudaryti biudžetą?

Yra įvairių būdų sudaryti biudžetą. Paprasta pagalbinė priemonė biudžetui sudaryti yra savaitinis išlaidų dienoraštis, sukurtas Airijos finansinių ir biudžetinių konsultacijų tarnybos (Money Advice and Budgeting Service, MABS). Jų tinklalapyje www.mabs.ie rasite daug naudingų patarimų dėl biudžeto planavimo. Iš Šiaurės Airijos su šia tarnyba galite susisiekti telefonu 00353 1 8129350.

Ką reiškia nustatyti prioritetus?

Prioritetų nustatymas biudžeto atžvilgiu yra paprasčiausias apsisprendimas, kokios išlaidos yra svarbesnės. Pavyzdžiui, nuoma, elektra, dujos, maistas, vadovėliai, rūbai, televizijos mokesčiai ir pan. yra svarbesni dalykai už automobilį ar didesnį televizorių.

Kas gali man padėti susitvarkyti su sąskaitomis?

Jei Jums reikia pagalbos tvarkant finansus bei sąskaitas, kreipkitės į MABS tarnybą. Jiems galite paskambinti telefonu 00353 1 8129350 arba apsilankyti jų tinklalapyje www.mabs.ie.

Dar vienas naudingas tinklalapis yra www.adviceni.net/advice/; čia rasite informacijos apie Jūsų rajone veikiančias konsultacines tarnybas.

Kaip sumažinti išlaidas?

Paprasčiausias būdas sumažinti komunalines išlaidas (žr. aukščiau) – taupyti elektrą ir dujas. Patarimų dėl taupymo rasite tinklalapyje www.sei.ie.

PAGRINDINIAI FAKTAI

Viso pasaulio vaikų ir jaunimo teises apibrėžia Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, kurią Šiaurės Airija yra ratifikavusi.

Šiaurės Airijoje vaiko teisės apima daugelį vaiko gyvenimo aspektų, įskaitant įdarbinimo sąlygas, santuokai tinkamą amžių, pilnametystę.

Taip pat yra daug nuostatų dėl bausmių ir teisingumo jaunimo atžvilgiu.

Buitinis smurtas Šiaurės Airijoje yra draudžiamas. Yra daug instancijų, kur buitinį smurtą patyrę žmonės (tiek moterys, tiek vyrai) gali kreiptis.

Šiaurės Airijoje yra labai tvirta darbo teisė; šioje srityje taip pat draudžiama bet kokio pobūdžio diskriminacija.

VAIKŲ TEISĖS

Kas yra Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija?

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija – tai tarptautinė žmogaus teisių konvencija, visapusiškai nustatanti vaikų ir jaunimo teises.

Šiaurės Airija ratifikavo Vaiko teisių konvenciją 1991 m.

Prisijungdama prie konvencijos, Šiaurės Airija formaliai įsipareigojo užtikrinti bei ginti konvencijoje numatytas vaikų teises.

Konvencija numato vaikų ir jaunimo teises daugiau nei 40 svarbių sričių. Štai kai kurie aspektai:

- Teisė į ypatingą apsaugą ir paramą.
- Teisė į prieinamas švietimo ir sveikatos priežiūros paslaugas.
- Teisė visokeriopaipai ugdyti savo asmenybę, gebėjimus bei talentus.
- Teisė augti laimingoje, meilės ir supratingumo kupinoje aplinkoje.
- Teisė būti informuotam apie savo teises prieinamu būdu ir aktyviai dalyvauti jas įgyvendinant.
- Visos konvencijoje numatytos teisės vienodai taikomos visiems vaikams ir jaunimui be jokios diskriminacijos.

PILNAMETYSTĖ

Koks yra pilnametystės amžius Šiaurės Airijoje?

Šiaurės Airijoje vaikais laikomi visi asmenys iki 18 metų amžiaus. 18 metų sulaukęs asmuo tampa pilnametis.

DARBINGUMO AMŽIUS

Kaip reguliuojamas vaikų ir jaunimo darbas Šiaurės Airijoje?

Jaunimo darbo laiką reguliuoja 1995 m. Vaikų įstatymas (Children (NI) Order). Šis įstatymas numato maksimalią darbo trukmę ir draudžia nepilnamečiams dirbti vėlai vakare ar naktį.

Kiek gali dirbti vaikai iki 16 metų?

Vaikai iki 16 metų amžiaus negali dirbti pilnos darbo dienos. Sulaukę 16 metų ir nebesimokantys mokykloje jaunuoliai gali dirbti visą darbo dieną, tačiau yra ribojamas darbo pobūdis (pvz., jaunuoliai negali dirbti lažybų bendrovėse).

Kaip reglamentuojamas 13–16 metų jaunuolių darbas?

- Vaikams iki 13 metų dirbti draudžiama.
- Vyresniems vaikams draudžiama dirbti tuo metu, kai vyksta pamokos; po pamokų draudžiama dirbti ilgiau nei 2 valandas.
- Vaikams draudžiama dirbti iki 7:00 ir po 19:00.

Kiek gali dirbti 16 metų ir vyresni vaikai?

Sulaukę 16 metų ir baigę mokyklą jaunuoliai vadinami „jaunaisiais darbuotojais“. Įstatymai jų darbą reglamentuoja taip:

- Draudžiama dirbti ilgiau nei 8 valandas per dieną.
- Tarp darbo pamainų (dienų) privaloma bent 12 valandų pertrauka poilsiui.
- Draudžiama dirbti daugiau nei 40 valandų per savaitę.
- Per darbo savaitę privalomos 2 išieginės dienos.
- Po 4,5 valandų darbo privaloma 30 minučių pertrauka.

Kokius darbus gali dirbti vaikai?

Vaikams leidžiama dirbti tik žemiau išvardintus darbus:

- Laikraščių, pieno, maisto produktų, gėlių, drabužių bei audinių pristatymas.
- Darbas biure, išskyrus įstaigas, prekiaujančias alkoholiu ar turinčias licenciją lažyboms bei lošimui.
- Darbas viešbučiuose bei maitinimo įstaigose, išskyrus darbą virtuvėje ir tose vietose, kur prekiaujama alkoholiu.
- Pagalbinis darbas parduotuvėse, išskyrus įstaigas, prekiaujančias alkoholiu ar turinčias licenciją lažyboms bei lošimui.
- Namų ruošos darbai.
- Lengvi žemės ūkio darbai tėvų ūkyje.

Kokie darbo laiko apribojimai taikomi vaikams iki 16 metų?

Amžius	Iki 15	15 - 16
Mokyklos dienomis	2 val. per dieną	2 val. per dieną
Šeštadieniais	5 val. per savaitę	7 val. per savaitę
Sekmadieniais	2 val. per savaitę	2 val. per savaitę
Mokyklos atostogų metu	27 val. per savaitę	37 val. per savaitę

Koks yra minimalus atlyginimas Šiaurės Airijoje?

Šiuo metu minimalus atlyginimas Šiaurės Airijoje toks:
 £3,40 – jaunuoliams iki 18 m.
 £4,60 – 18–21 metų darbuotojams,
 £5,52 – 22 metų ir vyresniems darbuotojams.

LYTINĖ PILNAMETYSTĖ (AGE OF CONSENT)

Koks yra lytinės pilnametystės amžius (age of consent)?

Lytinės pilnametystės amžiumi – age of consent – vadinamas amžius, nuo kada asmuo gali turėti lytinių santykių.

Moteris – vyras	Moteris – moteris	Vyras – vyras
17	17	17

Amžiaus ribos homoseksualiniams santykiams nėra atskirai apibrėžtos, tačiau įstatymai draudžia bet kokius lytinius santykius iki 16 metų.

VEDYBINĖ PILNAMETYSTĖ

Nuo kokio amžiaus galima tuoktis Šiaurės Airijoje?

Šiaurės Airijoje galima tuoktis sulaukus 18 m; turint tėvų sutikimą galima tuoktis nuo 16 m.

FIZINĖ BAUSMĖ

Ar mano vaikas bus fiziškai baudžiamas mokykloje?

Ne, fizinė bausmė švietimo sistemoje yra draudžiama.

Draudžiamos tokios drausminimo formos:

- bet koks fizinis smurtas;
- gėrimo ar maisto atėmimas;
- žiauri ar žeminanti bausmė.

FIZINĖ BAUSMĖ ŠEIMOJE

Ar galiu fiziškai bausti savo vaiką?

Nors įstatymai tiesiogiai nedraudžia fiziškai bausti vaikus, vis mažiau tėvų griebiasi tokių drausminimo priemonių. Piktnaudžiaujantys fizinėmis bausmėmis tėvai gali būti traukiami atsakomybėn.

Pagal Šiaurės Airijos įstatymus, pernelyg griežtą bausmę vaikams taikantys tėvai gali būti kaltinami smurtu (2006 m. Šiaurės Airijos įstatymų reformos įstatymas, įvairios nuostatos, str. 2 – Article 2 of the Law Reform (Miscellaneous Provisions) (Northern Ireland) Order 2006).

Kokios teigiamos alternatyvos?

Siūlomos įvairios teigiamos drausminimo alternatyvos, įskaitant „pertraukėles“ ir paskatinimų schemas mažiesiems vaikams.

Daugiau informacijos apie teigiamą auklėjimą rasite tinklalapiuose www.ispcc.ie ir www.barnardos.ie.

JAUNIMO TEISINĖ ATSAKOMYBĖ

Nuo kokio amžiaus taikoma baudžiamoji atsakomybė Šiaurės Airijoje?

Baudžiamoji atsakomybė taikoma vaikams nuo 10 metų. Tai reiškia, kad jaunesniems nei 10 metų amžiaus vaikams negali būti pateikti kaltinimai.

Kaip tvarkomasi su jaunesniais pažeidėjais?

10 metų amžiaus nusikaltėliai teisiama Šeimos teisme (Family Court), kuris jiems skiria globą ar priežiūrą. 10–16 metų amžiaus vaikai gali būti siunčiami į nepilnamečių teisingumo centrą (Juvenile Justice Centre).

Sulaukę 17 metų jaunuoliai gali būti įkalinami.

Kur gauti daugiau informacijos apie jaunimo teisę?

Kreipkitės į Šiaurės Airijos jaunimo teisės agentūrą (Youth Justice Agency of Northern Ireland) telefonu (028) 9031 6400 arba el. paštu info@yjani.gov.uk. Taip pat galite apsilankyti šios agentūros tinklalapyje <http://www.youthjusticeagency.ni.gov.uk>.

Daugiau informacijos apie baudžiamąją teisę (tiek nepilnamečių, tiek suaugusiųjų atžvilgiu) rasite tinklalapyje <http://www.cjsni.gov.uk/>.

BUITINIS SMURTAS IR TEISĖ

BUITINIS SMURTAS

Kas yra buitinis smurtas?

Buitiniu smurtu vadinamas fizinės jėgos panaudojimas, emocinis spaudimas, grasinimai panaudoti jėgą, taip pat ir seksualinis smurtas esant artimiems suaugusiųjų santykiams. Kitos buitinio smurto formos:

- emocinė prievarta;
- turto sunaikinimas;
- izoliavimas nuo draugų, šeimos, kitų paramos šaltinių;
- grasinimai kitiems, tame tarpe vaikams;
- persekiojimas;
- priverstinis apribojimas naudotis pinigais, asmeniniais daiktais, transporto priemonėmis, telefonu; priverstinis maisto ribojimas.

Atsakomybę dėl buitinio smurto reglamentuoja 1998 m. Šiaurės Airijos šeimos ūkio ir buitinio smurto įstatymas (Family Homes and Domestic Violence (Northern Ireland) Order).

Kur kreiptis pagalbos patyrus buitinį smurtą?

Telefonų knygoje ar bendruomeninių tarnybų kataloge raskite artimiausios prieglobsčio bei konsultavimo tarnybos telefoną.

Visą parą veikia pagalbos linija – telefonas 0800 917 1414. Tai nemokamas numeris; esant reikalui tarnyba gali pasitelkti vertėją. Taip pat galite skambinti buitinio smurto policijos pareigūnams (Domestic Violence Officer) telefonu 0845 600 8000 bei moterų pagalbos telefonu 028 9024 9041.

Kur kreiptis kritiniu atveju?

Kritiniu atveju susisiekite su artimiausia policijos nuovada arba skambinkite pagalbos telefonu 999 (skambinant ir mobilus – 112).

NEMOKAMA TEISINĖ PAGALBA

Ar galiu gauti nemokamą teisinę pagalbą?

Nemokamą teisinę pagalbą Šiaurės Airijoje teikia Teisės paslaugų komisija (Northern Ireland Legal Services Commission), Vaikų teisės centras (Children's Law Centre), Šiaurės Airijos teisės centras (Law Centre Northern Ireland) bei Šiaurės Airijos žmogaus teisių komisija (Northern Ireland Human Rights Commission).

DARBO TEISĖ

Kokias teises turėsiu Šiaurės Airijoje kaip darbuotojas?

Darbuotojai, atvykę iš ES/EEZ šalių ir iš Šveicarijos, taip pat kitų šalių piliečiai turintys leidimą dirbti be apribojimų turi tokias pat teises kaip ir Šiaurės Airijos piliečiai.

Ar galima diskriminacija?

2003 bei 2006 m. Lygių darbo galimybių įstatymai (Employment Equality Regulations) draudžia diskriminuoti darbuotojus dėl amžiaus, lyties, šeimyninės padėties, šeimos sudėties, rasės, religinių pažiūrų, seksualinės orientacijos, neįgalumo, ar priklausomybės klajoklių (Traveller) bendruomenei.

TĖVYSTĖS ATOSTOGOS (PATERNITY LEAVE)

Kas yra tėvystės atostogos?

2 savaičių trukmės tėvystės atostogos suteikiamos vyrams jų šeimoje gimus vaikui.

Ar man bus mokama išėjus tėvystės atostogų?

Tėvystės atostogos yra apmokamos, jei uždirbate bent £90 per savaitę. Tėvystės atostogų išmoka vadinama Statutory Paternity Pay (SPP). Jei tėvystės atostogų išeinate po 2008 m. balandžio mėn. 1 d., gausite arba 90% savo vidutinio savaitinio uždarbio, arba £117,18 – žiūrint kuri suma išeina mažesnė. Jūsų darbo sutartyje gali būti numatytos ir didesnės išmokos.

Kada turiu pranešti darbdaviui apie ketinimą išeiti tėvystės atostogų?

Darbdavį privalote informuoti ne vėliau kaip 15 savaičių prieš gimstant vaikui. Geriausia pranešti apie ketinimą pasinaudoti vaiko priežiūros atostogomis kiek įmanoma anksčiau.

MOTINYSTĖS ATOSTOGOS

Kas yra motinystės atostogos?

Motinystės atostogos suteikiamos besilaukiančioms vaiko moterims prieš pat gimdymą ir tam tikram laikui po gimdymo.

Kokiam laikotarpiui suteikiamos motinystės atostogos?

Besilaukiančiai darbuotojai suteikiamos iki 52 savaičių trukmės motinystės atostogas nepriklausomai nuo darbo stažo ar savaitinio krūvio.

Pirmosios 26 savaitės vadinamos „įprastosiomis motinystės atostogomis“ (Ordinary Maternity Leave). Šiuo laikotarpiu galioja visos Jūsų darbo sutartyje numatytos teisės. Tačiau įprastinio darbo užmokesčio galite negauti, jeigu tai nėra numatyta sutartyje.

Be to, galite imti dar 26 savaites papildomų motinystės atostogų (Additional Maternity Leave). Tarp įprastinių ir papildomų motinystės atostogų neturi būti pertraukos.

Kaip pranešti darbdaviui apie motinystės atostogų poreikį?

Darbdavį privalote informuoti likus 15 savaičių iki gimdymo, nurodydami:

- kad laukiatės;
- kada turi gimti vaikas;
- kada ketinate išeiti motinystės atostogų.

Darbdaviui turite pateikti MATB1 formos medicinos pažymą, kurioje nurodoma laukiama kūdikio gimimo data. Šią pažymą Jums išduos jūsų bendrosios praktikos gydytojas ar akušeris.

Gavęs Jūsų pranešimą apie ketinimą išeiti motinystės atostogų, darbdavys per 28 dienas turi raštu Jums pranešti datą, kada turėsite grįžti į darbą.

Ar man bus mokama išėjus motinystės atostogų?

Jei likus 15 savaičių iki gimdymo Jūsų stažas darbovietėje yra bent 26 savaitės, turėtumėte gauti įstatymo numatytas motinystės išmokas – Statutory Maternity Pay (SMP). Kad gautumėte SMP, turite uždirbti bent £90 per savaitę. J SMP turite teisę net jei pasibaigus atostogoms į darbą negrįšite.

SMP išmokų galite gauti už 39 savaites. Tai mažiausia Jums priklausanti suma; Jūsų darbo sutartyje gali būti numatytos didesnės išmokos – patikrinkite sutarties sąlygas.

Jei į SMP išmokas pretenduoti negalite, turėtumėte gauti motinystės pašalpą (Maternity Allowance, MA). Užpildykite SMP1 formą, kurią gausite iš darbdavio. Šią formą turite pateikti Darbo ir pašalpų tarnybai (Jobs and Benefits Office). Motinystės pašalpą gausite, jei uždirbate bent £30 per savaitę.

Be to, turite būti dirbusi bent 26 savaites per 66 savaičių laikotarpį iki gimdymo savaitės. Šis 26 savaičių stažas neprivalo būti ištisinis ar atidirbtas vienoje darbovietėje. J MA motinystės pašalpą galite pretenduoti ir jei dirbate individualiai (self-employed).

Ar neprarasiu darbo?

Jei ėmėte 26 savaičių įprastines motinystės atostogas (Ordinary Maternity Leave, OML), turite teisę grįžti į tas pačias pareigas.

Jei naudojotės ir papildomomis motinystės atostogomis (Additional Maternity Leave, AML), į tas pačias pareigas galite grįžti, jei darbdavio nuomone tai yra tikslinga. Priešingu atveju Jums turi būti pasiūlytas tinkamas darbas su tokiu pat atlyginimu ir tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir prieš Jums išeinant motinystės atostogų.

Jei prieš išeidama atostogų turėjote visą etatą (full-time), grįžusi galite pageidauti dirbti tik dalį laiko, dalintis darbu su kolegomis, keisti darbo valandas ir pan. Tai vadinama „lanksčiuoju“ darbu (flexible working). Su lanksčiomis darbo sąlygomis darbdavys sutikti neprivalo, tačiau turi rimtai į Jūsų prašymą atsižvelgti.

Daugiau informacijos apie savo teises ir atsakomybę rasite čia: www.delni.gov.uk/employees_10.10.06.pdf. Šiame leidinyje paaiškinamos visos su motinyste susijusios teisės.

Taip pat galite kreiptis į Darbo ir mokymo departamento Darbo teisės skyrių (Employment Rights Branch of the Department for Employment and Learning) – žr. nuorodas žemiau.

NAUDINGOS NUORODOS

Daugiau naudingos informacijos apie vaikų teises teikia žemiau išvardintos organizacijos.

Šiaurės Airijos vaikų ir jaunimo reikalų komisaras (Northern Ireland Commissioner for Children and Young People)

Adresas: Millennium House
17-25 Great Victoria St.
Belfast BT2 7BA
Telefonas: (028) 9031 1616
El. paštas: info@niccy.org
Tinklapis: www.niccy.org

Vaikų teisės centras (Children's Law Centre)

Adresas: 3rd Floor, Philip House,
123- 137, York Street
Belfast BT15 1AB
Telefonas: 0808 808 5678 (para crianças)
(028) 9094 5704 (para adultos)
El. paštas: info@childrenslawcentre.org
Tinklapis: www.childrenslawcentre.org

Vaikų ir jaunimo reikalų tarnyba (Children and Young People Unit)

Adresas: Office of the First Minister and
Deputy First Minister,
Knockview Buildings
Stormont
Belfast BT4 3SR
Telefonas: (028) 9052 8429
El. paštas: cypu@ofmdfmi.gov.uk
Tinklapis: www.allchildrenni.gov.uk

Žemiau nurodytos organizacijos teikia informaciją ir pagalbą buitinio smurto ir buitinės teisės klausimais.

Pagalba moterims (Women's Aid)

Adresas: 129, University St
Belfast BT7 1HP
Telefonas: 0800 917 1414
El. paštas: info@womensaidni.org
Tinklapis: www.niwaf.org

Šiaurės Airijos teisės paslaugų komisija (Northern Ireland Legal Services Commission)

Adresas: 2nd Floor, Waterfront Plaza,
8, Laganbank Road
Mays Meadow
Belfast BT1 3BN
Telefonas: (028) 9040 8888
Tinklapis: www.nilsc.org.uk

Šiaurės Airijos žmogaus teisių komisija (Northern Ireland Human Rights Commission)

Adresas: Temple Court
39, North Street,
Belfast BT1 1NA
Telefonas: (028) 9024 3987
Tinklapis: www.nihrc.org

Daugiau naudingos informacijos apie darbo teisę teikia žemiau išvardintos organizacijos.

Darbo ir mokymo departamentas (Department for Employment and Learning)

Adresas: Adelaide House
39-49 Adelaide St
Belfast BT2 8FD
Telefonas: (028) 9025 7777
El. paštas: del@nics.gov.uk
Tinklapis: www.delni.gov.uk/index/er.htm

Šiaurės Airijos teisės centras

Teisės centras ruošia informacinę medžiagą imigrantams darbuotojams apie jų įdarbinimo teises. Ją galite atsisiųsti iš tinklalapio:
<http://www.lawcentreni.org/Publications/Publications.htm>

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

General Practitioner – bendrosios praktikos gydytojas

Health Nurse – medicinos slaugė

Hospital – ligoninė

Health Centre – sveikatos centras

PAGRINDINIAI FAKTAI

Jei esate Šiaurės Airijos gyventojas, didžioji dalis sveikatos priežiūros paslaugų teikiama nemokamai.

Šiaurės Airijoje veikia keturios sveikatos ir socialinių reikalų valdybos (health and social boards). Šios institucijos organizuoja sveikatos ir socialines paslaugas. Planuojama, kad nuo 2009 m. balandžio jos bus apjungtos į vieną Regioninę Sveikatos Tarnybą (Regional Health Authority), atsakingą už visą Šiaurės Airiją.

Šiaurės Airijoje taip pat veikia penki sveikatos ir asmeninių socialinių paslaugų trestai (Health and Personal Social Services Trusts), teikiantys sveikatos priežiūros paslaugas.

Ar medicininės paslaugos Jums bus teikiamos nemokamai, pagrindinai priklauso nuo to, ar gyvenate Šiaurės Airijoje, ar tik lankotės.

Neatidėliotina pagalba teikiama nemokamai visiems, nepriklausomai nuo to, iš kur esate ar kiek laiko ketinate čia būti.

Ne kritiniais atvejais nemokamai gydomi ilgiau nei pusę metų Šiaurės Airijoje gyvenantys žmonės – jie laikomi rezidentais.

Prireikus skubios medicinos pagalbos skambinkite telefonu 999 arba 112 (iš mobilaus)

Numeriu 999 galima skambinti iš abiejų tipų telefonų; numeriu 112 galima skambinti ir iš užrakinto mobilus.

SVEIKATOS APSAUGA

Kas turi teisę į sveikatos priežiūrą Airijoje?

Jei esate nuolatinis Šiaurės Airijos gyventojas (resident), turite teisę į nemokamą arba subsidijuojamą valstybės sveikatos priežiūrą.

Ką reiškia „nuolatinis gyventojas“ (resident)?

Nuolatiniais gyventojais (rezidentais) laikomi asmenys, gyvenantys Šiaurės Airijoje ilgiau nei pusę metų ir ketinantys toliau pasilikti šioje šalyje.

Ar susirgus reikia kreiptis į ligoninę?

Ne, tiesiai į ligoninę galima kreiptis tik kritiniais atvejais. Jei padėtis nėra itin rimta, pirma reikia kreiptis į bendrosios praktikos gydytoją (GP).

Kokios paslaugos yra nemokamos?

Didžioji dalis gydymo paslaugų teikiama nemokamai:

- bendrosios praktikos gydytojų paslaugos bei gydymas ligoninėje;
- specialistų paslaugos;
- skubi pagalba;
- šeimos planavimas;
- nėštumo priežiūra;
- bendruomeninės priežiūros paslaugos

Kokios paslaugos yra mokamos?

- Receptiniai vaistai – receptas suteikiamas nemokamai, tačiau už vaistus reikia mokėti. Šiuo metu taikomas £6,50 tarifas.
- Dantų gydymas – registracija pas dantų gydytoją nemokama, bet paslaugos yra mokamos. Jūsų dantų gydytojas Jums pateiks gydymo planą su nurodytomis kainomis.
- Akių ir ausų (klausos) gydymas dažniausiai yra mokamas.

Ar šios paslaugos yra mokamos visiems?

Ne, tam tikros žmonių grupės aptarnaujamos nemokamai arba su nuolaida:

- moksleiviai iki 16 metų (iki 18, jei mokosi pilnu krūviu);
- nėščios moterys;
- vyresni nei 60 metų žmonės;
- sergantieji tam tikromis ligomis;
- tam tikrą socialinę paramą gaunantys asmenys;
- nepasiturintys žmonės.

Kreipiantis į gydytoją visada verta pasiteirauti, ar Jums priklausoma nemokamas aptarnavimas.

PASLAUGŲ PRIEINAMUMAS

Ką daryti, kad sveikatos paslaugos man būtų prieinamos?

Kad galėtumėte naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis, turite atlikti du veiksmus:

- užsiregistruoti Šiaurės Airijos Sveikatos ir socialinės rūpybos tarnyboje (Health and Social Care Services);
- užsiregistruoti pas bendrosios praktikos gydytoją (General Practitioner), jie taip pat vadinami šeimos gydytojais.

Kodėl reikia registruotis?

Abi šios registracijos reikalingos, kad gautumėte „medicininę kortelę“ (medical card), kuri ir suteikia galimybę kreiptis į sveikatos apsaugos tarnybas.

Kaip gauti medicininę kortelę?

Turite užpildyti nustatytos formos paraišką. Ši forma vadinama HS22X; ją galima gauti įvairiomis kalbomis: portugališkai, lenkiškai, latviškai, lietuviškai, čekų, rusų, slovakiškai, urdu, airiškai, hindi, kinų, bulgariškai, rumuniškai.

www.centralservicesagency.n-i.nhs.uk/display/translations

Kur dar galima gauti paraiškos formą?

Paraiškos formą gausite visose bendrosios praktikos klinikose, sveikatos centruose, taip pat centrinėje paslaugų agentūroje (Central Services Agency).

Kur teikti paraišką?

Užpildytą paraišką turite pateikti bendrosios praktikos gydytojui. Paraišką gydytojas priims registruodamas Jus savo klinikoje.

Per kiek laiko gausiu medicininę kortelę?

Tai gali užtrukti iki 8 savaičių, todėl registruokitės iškart atvykę į Šiaurės Airiją, nelaukdami susirgimo.

Kokių reikia dokumentų, jei atvykau iš už Europos ekonominės zonos ribų?

Jei atvykote ne iš EEZ šalies, turėsite pateikti dokumentą, patvirtinantį, kad gyvenate Šiaurės Airijoje – pvz., vizą ar leidimą dirbti.

Ar galiu pretenduoti į nemokamą sveikatos apsaugą, jei siekiu prieglobsčio?

Taip, galite registruotis. Turėsite pateikti įrodymą, kad pateikėte prieglobsčio prašymą vidaus reikalų ministerijai (Home Office).

GENERAL PRACTITIONER – BENDROSIOS PRAKTIKOS GYDYTOJAS

Kas yra bendrosios praktikos gydytojas – GP?

Bendrosios praktikos gydytojais (General Practitioner, GP) oficialiai vadinami gydytojai, aptarnaujantys šeimas bendruomenėse. Bendrosios praktikos gydytojas visapusiškai rūpinasi Jūsų sveikata, bei gydymu ir esant reikalui nukreipia Jus pas specialistą ar į ligoninę.

Kas yra šeimos gydytojas (Family Doctor)?

Šeimos daktaras, yra tas pats kaip ir bendrosios praktikos gydytojas – tai sinoniminiai išsireiškimai.

Kur ieškoti bendrosios praktikos gydytojų?

Šiaurės Airijoje veikia 350 bendrosios praktikos klinikų. Pilną sąrašą rasite:

- Centrinėje paslaugų agentūroje (Central Services Agency);
- Gyventojų konsultavimo biure (Citizen Advice Bureau);
- internete www.centralservicesagency.n-i.nhs.uk/files/currentmedicallists/file/GPNI200801.pdf

Kokias paslaugas teikia bendrosios praktikos gydytojas?

- Išklauso Jūsų nusiskundimus.
- Nusprendžia, ar reikia Jus nukreipti pas specialistą.
- Nusprendžia, ar Jums reikia vaistų ir išrašo receptą.

Ar reikia iš anksto tartis dėl apsilankymo pas bendrosios praktikos gydytoją?

Taip, dėl apsilankymo pas bendrosios praktikos gydytoją reikia susitarti telefonu arba užėjus į kliniką.

Jei sunkiau sergate ir negalite atvykti į kliniką, bendrosios praktikos gydytojas gali atvykti pas Jus į namus, jei mano, kad Jūsų būklė pakankamai sunki.

Ar bendrosios praktikos klinikos veikia visą parą?

Ne, dauguma bendrosios praktikos klinikų veikia tik dieną. Dėl to, kur kreiptis kai klinika nedirba, pasiteiraukite registruodamiesi.

Kokios mano teisės?

- Galite pasirinkti tos pačios lyties gydytoją.
- Galite bet kada pakeisti gydytoją.
- Galite pageidauti, kad Jus apžiūrėtų antras bendrosios praktikos gydytojas ar specialistas, tačiau Jūsų bendrosios praktikos gydytojas neprivalo su tuo sutikti, jei konkrečiu atveju nelaiko tokio žingsnio prasmingu.

Daugiau informacijos apie registraciją pas bendrosios praktikos gydytoją rasite tinklalapyje: www.nhssb.n-i.nhs.uk/multilingualResources/index.php.

LIGONINĖS

Ar gydymas ligoninėse nemokamas?

Kiekvienas Šiaurės Airijoje gyvenantis asmuo turi teisę į nemokamą gydymą valstybinėse ligoninėse. Privačios ligoninės yra mokamos.

Kokias funkcijas atlieka ligoninės Šiaurės Airijoje?

Ligoninių funkcijos – gydyti ir slaugyti sergančius ir (arba) sužeistus pacientus.

Kokias paslaugas teikia ligoninės Šiaurės Airijoje?

- Traumatologinė ir neatidėliotina pagalba visą parą – tokių ligoninių Šiaurės Airijoje yra 10.
- Stacionarus gydymas (in-patient).
- Ambulatorinis gydymas (out-patient).
- Dienos stacionaras (day services).

Ar galiu vietoj bendrosios praktikos gydytojo kreiptis tiesiai į ligoninę?

Jei sveikatos būklė nėra kritinė, pirmiausia turite kreiptis į bendrosios praktikos gydytoją. Kad ligoninė Jus priimtų, dažniausiai reikalingas bendrosios praktikos gydytojo nukreipimas (išskyrus traumas ir kitus neatidėliotinus atvejus).

Daugumoje valstybinių ir privačių ligoninių yra skubios pagalbos skyriai. Skubios pagalbos galima kreiptis be nukreipimo, tačiau aptarnavimas bus mokamas.

ŠEIMOS PLANAVIMAS

Kur kreiptis patarimo dėl šeimos planavimo?

Šeimos planavimo konsultacijos Šiaurės Airijoje teikiamos nemokamai ir konfidencialiai.

Patarimo galite kreiptis į bendrosios praktikos gydytoją arba artimiausią šeimos planavimo kliniką (Family Planning Clinic).

Tokių klinikų sąrašą rasite tinklalapyje

<http://www.fpa.org.uk/finder/>.

Nėštumo klausimais konsultuoja įvairios visuomeninės organizacijos ir bendrosios praktikos gydytojai.

Ar galiu Šiaurės Airijoje pasidaryti abortą?

Šiaurės Airijos įstatymai draudžia abortus, išskyrus ypatingus atvejus, dažniausiai susijusius su grėsme motinos gyvybei. (Tačiau nedraudžiama išvykti į užsienį siekiant pasidaryti abortą.)

MOTINYSTĖ IR KŪDIKIŲ PRIEŽIŪRA

NĖŠTUMO PRIEŽIŪRA

Kokios paslaugos prieinamos nėščiosioms?

Jei laukiatės ar planuojate nėštumą, kreipkitės į bendrosios praktikos gydytoją. Jūsų gydytojas padės Jums apsispręsti, kur ir kaip Jūs norite gimdyti; taip pat gydytojas gali atlikti testą nėštumui nustatyti.

Nėštumo metu Jus turi periodiškai apžiūrėti akušeris arba bendrosios praktikos gydytojas. Išaiškėjus bet kokioms komplikacijoms, turite teisę į nemokamą ginekologo pagalbą; galite ir pati prašyti ginekologo apžiūros, jei dėl ko nors nerimaujate.

Jei dirbate, šioms apžiūroms Jums turi būti suteikiamas apmokamas laisvas laikas.

Ar nėštumo priežiūra yra mokama?

Ne, nėštumo priežiūros paslaugos teikiamos nemokamai. Nėštumo metu taip pat priklauso

- nemokama dantų priežiūra;
- nemokami receptiniai vaistai;
- nuolaidos regėjimo priežiūrai.

KŪDIKIŲ PRIEŽIŪRA

Kokios paslaugos bus teikiamos mano kūdikiui ir man po gimdymo?

28 dienas po gimdymo Jumis ir Jūsų vaikelio rūpintis akušerė. Ji (ar jis) lankys Jus namuose ir tikrins Jūsų bei kūdikio sveikatą.

Ligoninėje Jūsų kūdikiui bus atliktas klausos patikrinimas.

Jums bus išduota vaiko sveikatos („raudonoji“) knygelė, kur fiksuojama vaiko sveikatos būklė bei svarbūs raidos įvykiai.

Gimus vaikui, po 10-14 dienų Jus aplankys patronažinė sesuo (health visitor), kuri padės Jums visais vaiko bei Jūsų sveikatos klausimais.

Ar kūdikis bus skiepijamas?

Taip, pirmieji skiepai atliekami 8 savaičių amžiaus vaikams. Vaikai skiepijami nemokamai bendrosios praktikos klinikoje.

Šie skiepai apsaugos vaiką nuo kokliušo, difterijos, stabligės, B tipo haemophilus influenzae (Hib), poliomielito bei pneumokoko infekcijos.

Kada atliekami kiti skiepai?

- 3 ir 4 mėnesių amžiaus vaikai skiepijami antrąjį ir trečiąjį kartą.
- 12 mėnesių vaikas skiepijamas Hib vakcina bei pakartotinai nuo meningito C.
- Sulaukus 15 mėnesių amžiaus, vaikai skiepijami MMR vakcina nuo tymų, parotito ir raudonukės. Taip pat atliekamas pakartotinis skiepas nuo pneumokoko infekcijos.

GIMIMO LIUDIJIMAI

Kokio gimimo liudijimo reikia mano vaikui?

Gimimo liudijimai būna dviejų formų – trumpieji ir išplėstiniai. Trumpojo gimimo liudijimo užtenka, pavyzdžiui, priimant vaiką į mokyklą. Teisiniams ir pan. reikalams tvarkyti reikalingas išplėstinis gimimo liudijimas.

VAIKO SVEIKATA IR SVEIKATOS PRIEŽIŪRA UGDYMO ĮSTAIGOSE

Vaikams ir šeimoms teikiamos įvairios nemokamos ir visiems prieinamos sveikatos priežiūros paslaugos (žr. „Motinystė ir kūdikių priežiūra“).

VAIKAI IKI 16 METŲ

Kaip prižiūrima vaikų iki 16 m. sveikata?

Vaikams iki 16 metų (besimokantiems ar studijuojantiems dieniniame skyriuje iki 19 metų) nemokamai teikiamos tokios paslaugos:

- nemokami receptiniai vaistai;
- nemokama regos priežiūra (arba nuolaidos);
- nemokama dantų priežiūra (arba nuolaidos).

SVEIKATOS PRIEŽIŪRA MOKYKLOJE

Kaip prižiūrima vaikų sveikata mokykloje?

Mokyklų medikai prižiūri visų moksleivių sveikatą. Vaikai skiepijami, tikrinamas regėjimas bei klausa, matuojamas ūgis bei svoris. Tėvai, jei nori, gali dalyvauti apžiūrose.

VAIKO RAIDA

Kas yra vaiko raida?

Dauguma vaikų vystosi ir bręsta pagal įprastą ir nuspėjamą schemą. Kūdikis pradeda vaikščioti, vėliau tampa paaugliu, galiausiai suauga.

Tačiau kartais vaiko raida atsilieka. Raidos nukrypimai gali būti nežymūs, bet pasitaiko ir rimtesnių.

Ką daryti kilus įtarimui dėl raidos sutrikimų?

Visus rūpesčius dėl vaiko raidos aptarkite su savo bendrosios praktikos gydytoju ar patronažine slaugytoja.

VAIKO PRIEŽIŪRA

Daugumai tėvų tenka praleisti daugiau ar mažiau laiko be vaikų – išeiti į darbą ar trumpesniai laikui užsiimti savo socialine veikla.

Prižiūrėti vaikus nėra lengva, o kartais ir brangu.

Vaikai priklauso nuo suaugusiųjų teikiamo saugumo, taigi tėvai privalo užtikrinti, kad jų vaikai būtų laimingi ir gerai prižiūrimi.

Nėra teisiškai nustatyto amžiaus, nuo kada vaiką galima palikti namie vieną. Viskas priklauso nuo to, ar vaikas pakankamai brandus, kad susitvarkytų. Vaikai bręsta nevienodai, todėl čia pateikiamos tik apibendrintos gairės.

Ar galima vieną namie palikti kūdikį?

Kūdikio niekad negalima palikti vieno namie, net kelioms minutėms.

Ar galima vieną namie palikti jaunesnio amžiaus vaiką?

Jaunesnio amžiaus vaikų geriau vienu namie nepalikti net neilgam. Paliktas valandai be Jūsų ar kito suaugusiojo vaikas gali jaustis labai vienišas; be to, palikti mažą vaiką vieną yra nesaugu.

Ar galima vieną namie palikti kiek vyresnį vaiką?

Iki 14 metų vaikų vienu namie geriau nepalikinėti, nebent labai neilgam.

Ar galima vieną namie palikti paauglį?

16 metų sulaukusius paauglius galima palikti namie vienus.

Kokios amžiaus turi būti auklė?

Auklė turi būti bent 16 metų arba vyresnė. Be to, reikalaukite dviejų rekomendacijų – patikėdami auklei savo vaikus, įsitikinkite jos atsakingumu.

VAIKŲ GEROVĖS APSAUGA

Kur kreiptis kilus susirūpinimui dėl vaiko gerovės?

Jei įtariate, kad vaikas yra moraliai, fiziškai ar seksualiai prievartaujamas, arba netinkamai prižiūrimas, imkitės šių veiksmų:

- Praneškite socialiniam darbuotojui HPSS bendruomenės biure arba vietiniame sveikatos centre (darbo dienomis nuo 9 iki 17 val.).
- Jei įžvelgiate tiesioginį pavojų ne darbo valandomis, kreipkitės į budintį socialinį darbuotoją arba į policiją telefonu 999 arba 112 (skambinant iš mobilaus).

Socialinių darbuotojų sąrašą rasite tinklalapyje http://www.dhsspsni.gov.uk/child_protection_contacts

BERNIUKŲ IR MERGAIČIŲ APIPJAUSTYMAS

BERNIUKŲ APIPJAUSTYMAS

Ar galima atlikti sūnui apipjaustymą?

Šiaurės Airijoje gimstantiems berniukams paprastai nėra atliekamas apipjaustymas. Tačiau žydų, musulmonų bei afrikiečių bendruomenėse berniukams priimta atlikti apipjaustymą, ir tėvai dažnai siekia laikytis šio papročio.

Berniukų apipjaustymas Šiaurės Airijoje nėra draudžiamas, tačiau šią procedūrą turi atlikti kvalifikuotas gydytojas.

Jei pageidaujate, kad Jūsų sūnui būtų atliktas apipjaustymas, būtina turite kreiptis medicininės konsultacijos į bendrosios praktikos gydytoją, kuris nurodys medicininę tarnybą, galinčią atlikti apipjaustymą.

Taip pat gydytojas Jums patars šiais klausimais:

- Naujagimių berniukų apipjaustymas Airijoje nelaikomas įprasta ar patartina procedūra.
- Gali kilti etinių abejonių, susijusių su kūdikio bei vaiko teisėmis.
- Atsiranda potencialių komplikacijų ir žalos rizika.

Gydytojas gali priimti Jūsų prašymą, jei jis yra pagrįstas religiniais ar kultūriniais papročiais.

MERGAIČIŲ APIPJAUSTYMAS

Ar galima atlikti dukrai apipjaustymą?

Mergaičių apipjaustymas Šiaurės Airijoje laikomas nepriimtiniu. Bet koks asmuo, atlikęs apipjaustymą mergaitei, ir tėvai, organizavę tokią procedūrą dukrai, užsitraukia baudžiamąją atsakomybę.

SOCIALINĖ RŪPYBA

Tėvai, tenkinantys „rezidavimo“ sąlygą ir neturintys imigracinių apribojimų, teisę į socialinę rūpybą (pvz., į vaiko pašalpą) dažniausiai gauna automatiškai.

IMIGRACINIAI APRIBOJIMAI (IMMIGRATION CONTROL)

Kas yra imigraciniai apribojimai?

Vaiko pašalpos (Child Benefit) galite negauti, jei Jums taikomi imigraciniai apribojimai. Vaiko pašalpos atžvilgiu, imigraciniai apribojimai taikomi tuomet, kai vidaus reikalų ministerija (Home Office) yra suteikusi leidimą atvykti į šalį ar joje likti su sąlyga, kad negalėsite naudotis valstybės lėšomis, arba kai Jums reikalingas leidimas atvykti ar pasilikti Jungtinėje Karalystėje, tačiau tokio leidimo Jūs neturite.

NUOLATINIS REZIDAVIMAS, FAKTINIS BUVIMAS IR REZIDAVIMO TEISĖ (ORDINARY RESIDENCE, PRESENCE, RIGHT TO RESIDE)

Ką reiškia nuolatinis rezidavimas?

Nuolatinio rezidavimo (ordinary residence) sąlyga reiškia, kad gyvenate Šiaurės Airijoje ir ketinate toliau čia gyventi.

Nuolatinio rezidavimo požymiai:

- Jūsų sutuoktinis ar sutuoktinė (partneris ar partnerė) ir vaikai irgi atsikraustė gyventi Šiaurės Airijoje – tai rodo, jog ketinate čia pasilikti, taigi esate nuolatinis rezidentas.
- Turite įsigiję būstą Šiaurės Airijoje – pvz., nusipirkote ar išperkamai nuomojate namą. Tai taip pat reikštų nuolatinį rezidavimą. Tačiau nuolatinis rezidentu galite būti ir neturėdami nuosavo būsto – gal tiesiog tam trūksta lėšų.
- Jei gyvenate Šiaurės Airijoje ilgiau nei 3 metus, taip pat esate nuolatinis rezidentas (tačiau į nuolatinio rezidento statusą galima pretenduoti ir anksčiau).

Ką reiškia faktinis buvimas (presence)?

Faktinio buvimo (Presence) sąlyga reiškia, kad turite fiziškai būti Šiaurės Airijoje ir turėti rezidavimo teisę, kad galėtumėte pretenduoti į socialines išmokas.

Ką reiškia rezidavimo teisė?

Kreipdamiesi dėl vaiko pašalpos, turinčiais teisę reziduoti Šiaurės Airijoje laikomi šie asmenys:

- Visi Jungtinės Karalystės piliečiai, o taip pat Laisvojo judėjimo zonos (Common Travel Area) piliečiai; į šią zoną įeina Jungtinė Karalystė, Airijos Respublika, Normandijos salos bei Meno sala.
- Visi teisėtai Jungtinėje Karalystėje dirbantys EEZ piliečiai.
- Trečiųjų šalių piliečiai, turintys leidimą nuolat gyventi Jungtinėje Karalystėje.
- „A8“ Europos Sąjungos šalių piliečiai (Čekijos, Estijos, Vengrijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Slovakijos bei Slovėnijos), gyvenantys Šiaurės Airijoje ilgiau nei 12 mėnesių.

VAIKO PAŠALPA

Kas yra vaiko pašalpa?

Vaiko pašalpa – tai kas mėnesinė išmoka už kiekvieną su Jumis gyvenantį ir Jūsų išlaikomą vaiką, kuris atitinka pašalpos suteikimo kriterijus. Pašalpos suteikiamos:

- vaikams iki 16 metų;
- pilnu krūviu besimokantiems jaunuoliams iki 19 metų;
- 16 ir 17 metų jaunuoliams, neseniai baigusiems mokyklą ir užsiregistravusiems darbui ar mokslui Darbo ir profesinio mokymo agentūroje (Training and Employment Agency).

Kada turėčiau kreiptis dėl vaiko pašalpos?

Turite kreiptis iškart vaikui gimus ar atvykus gyventi su Jumis. Jei delsite, galite prarasti pašalpą. Dėl paraiškos dokumentų kreipkitės į Vaiko pašalpos biurą (Child Benefit Office) telefonu 0845 302 1444.

Jei Jūsų vaikas ką tik gimė Šiaurės Airijoje, paraišką dėl pašalpos gausite ligoninėje, kur gimė vaikas.

Paraišką dėl vaiko pašalpos galima pateikti ir internetu:

<http://www.hmrc.gov.uk/forms/ch2.pdf>

Kur gauti daugiau informacijos?

Daugiau informacijos rasite mokesčių ir muitų tarnybos (HM Revenue and Customs) leidinyje:

http://www.hmrc.gov.uk/childbenefit/ch5_notes.pdf.

NAUDINGOS NUORODOS

Sveikatos, socialinės rūpybos ir visuomenės saugumo departamentas (Department of Health, Social Services and Public Safety)

Adresas: Castle Buildings
Stormont Estate
Belfast BT4 3SQ

Tinklalapis: <http://www.dhsspsni.gov.uk/>

Centrinė paslaugų agentūra (Central Service Agency)

Adresas: 2 Franklin Street
Belfast, BT2 8DQ

Telefonas: (028) 90324431

Tinklalapis: www.centralservicesagency.n-i.nhs.uk

Dėl šeimos sveikatos paslaugų kreipkitės telefonu (028) 9032 4431 (Family Practitioner Services) ir nurodykite jus dominančios srities departamentą:

dantų gydymas (taip pat galite kreiptis el. paštu dental@csa.n-i.nhs.uk);

akių gydymas (taip pat galite kreiptis el. paštu ophthalmic@csa.n-i.nhs.uk);

kitos medicinos paslaugos (taip pat galite kreiptis el. paštu medical@csa.n-i.nhs.uk).

Šiaurės Airijos lygių teisių komisija (Equality Commission for Northern Ireland)

Adresas: Equality House
7-9 Shaftesbury Square
Belfast BT2 7DP

Telefonas: (028) 90500600

El. paštas: information@equalityni.org

Tinklalapis: www.equalityni.org

Šiaurės Airijos ombudsmenas (Northern Ireland Ombudsman)

Adresas: Freepost BEL 1478
Belfast BT1 6BR

Telefonas: (0800) 343424 (linha grątis)

Šiaurės Airijos savanoriškos veiklos taryba (Northern Ireland Council for Voluntary Action, NICVA)

Adresas: 61, Duncairn Gardens,
Belfast BT15 2GB

Telefonas: (028) 9087 7777

ŠIAURĖS REGIONAS

Šiaurės regiono sveikatos ir socialinės rūpybos trestas (Northern Health and Social Care Trust)

Adresas: Equity Unit
The Cottage
5, Greenmount Avenue
Ballymena BT43 6DA

Telefonas: (028) 2563 3745

Šiaurės regiono sveikatos ir socialinių paslaugų valdyba (Northern Health and Social Services Board)

Adresas: County Hall
182, Galgorm Road
Ballymena BT42 1QB

Telefonas: (028) 2531 1000

Šiaurės regiono sveikatos ir socialinių paslaugų taryba (Northern Health and Social Services Council)

Adresas: Houston's Mill Site
10A, Buckna Road
Broughshane
Ballymena BT42 4NJ
Telefonas (028) 2586 3950

Antrimo (Antrim) rajoninė ligoninė

Telefonas (028) 9442 4000
Teksto telefonas (028) 9442 4242
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

Kozvėjaus (Causeway) ligoninė

Telefonas (028) 7032 7032
Teksto telefonas (028) 7034 6188
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

Vaitabėjaus (Whiteabbey) ligoninė

Telefonas (028) 9086 5181
Darbo laikas: pirmadieniais - penktadieniais nuo 9:00 iki 17:00.

PIETŲ REGIONAS

Pietų regiono sveikatos ir socialinės rūpybos trestas (Southern Health and Social Care Trust)

Adresas: Equality Assurance Unit
The Bungalow
Lurgan Hospital Site
100, Sloan Street
Lurgan
Co. Armagh BT66 8NX
Telefonas (028) 3831 6691

Pietų regiono sveikatos ir socialinių paslaugų valdyba (Southern Health and Social Services Board)

Adresas: Tower Hill
Armagh BT61 9DR
Telefonas (028) 3741 0041

Pietų regiono sveikatos ir socialinių paslaugų taryba (Southern Health and Social Services Council)

Adresas: Quaker Buildings
Lurgan
Co. Armagh BT66 8BB
Telefonas (028) 3834 9900

Kraigavono (Craigavon) rajoninė ligoninė

Telefonas (028) 3833 4444
Teksto telefonas (028) 3861 2764
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

Deizy Hilo (Daisy Hill) ligoninė

Telefonas (028) 3083 5000
Teksto telefonas (028) 3083 5081
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

BELFASTO REGIONAS

Belfasto regiono sveikatos ir socialinės rūpybos trestas (Belfast Health and Social Care Trust)

Adresas: Knockbracken Healthcare Park
Saintfield Road
Belfast BT8 8BH
Telefonas (0800) 22 88 44 (Linha grątis)

Rytų regiono sveikatos ir socialinių paslaugų taryba (Eastern Health and Social Services Council)

Adresas: Champion House
12-22, Linenhall Street
Belfast BT2 8BS
Telefonas (028) 9032 1313

Karališkoji Viktorijos ligoninė (Royal Victoria Hospital)

Adresas: 1st Floor
McKelvey House
25-27, Wellington Place
Belfast BT1 6GQ
Telefonas (0800) 917 0200
Teksto telefonas 028 9032 1285

Karališkosios Viktorijos ligoninės akių skyrius (Royal Victoria Hospital Eye Casualty)

Telefonas (028) 9024 0503
Teksto telefonas (028) 9063 3883
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

Karališkosios Viktorijos ligoninės akių skyrius (Royal Victoria Hospital Eye Casualty)

Telefonas (028) 9024 0503
Teksto telefonas (028) 9063 3883
Darbo laikas: pirmadieniais – penktadieniais nuo 9:00 iki 15:00

Karališkosios Viktorijos ligoninės vaikų skyrius (Royal Victoria Hospital Children's Casualty)

Telefonas (028) 9024 0503
Teksto telefonas (028) 9063 3883
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

Dievo Motinos ligoninė (Mater Hospital)

Telefonas (028) 9074 1211
Teksto telefonas (028) 9080 2557
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

Belfasto miesto ligoninė (Belfast City Hospital)

Telefonas (028) 9032 9241
Teksto telefonas (028) 9023 9581
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

PIETRYČIŲ REGIONAS

Pietryčių regiono sveikatos ir socialinės rūpybos trestas (South Eastern Health and Social Care Trust)

Adresas: Thompson House Hospital
19-21, Magheralave Road
Lisburn
Co. Antrim BT28 3BP
Telefonas (028) 9266 9111

Rytų regiono sveikatos ir socialinių paslaugų valdyba (Eastern Health and Social Services Board)

Adresas: Champion House
12-22, Linenhall Street
Belfast BT2 8BS
Telefonas (028) 9032 1313

Rytų regiono sveikatos ir socialinių paslaugų taryba (Eastern Health and Social Services Council)

Adresas 1st Floor
McKelvey House
25-27, Wellington Place
Belfast BT1 6GQ
Telefonas (0800) 917 0200
Teksto telefonas 028 9032 1285

Alsterio ligoninė (Ulster Hospital)

Telefonas (028) 9056 4875
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą

Lagano slėnio (Lagan Valley) ligoninė

Telefonas (028) 9266 5141
Teksto telefonas (028) 9260 3120
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

VAKARŲ REGIONAS

Vakarų regiono sveikatos ir socialinės rūpybos trestas (Western Health and Social Care Trust)

Adresas Equality and Human Rights Unit
Tyrone and Fermanagh
Donaghane Road
Omagh BT79 0NS
Telefonas (028) 8283 5278

Vakarų regiono sveikatos ir socialinių paslaugų valdyba (Western Health and Social Services Board)

Adresas 15, Gransha Park
Clooney Road
Londonderry BT47 6FN
Telefonas (028) 7186 0086

Vakarų regiono sveikatos ir socialinių paslaugų taryba (Western Health and Social Services Council)

Adresas 'Hilltop' Tyrone and Fermanagh Hospital
Omagh
Co. Tyrone BT79 0NS
Telefonas (028) 8225 2555

Erno (Erne) ligoninė

Telefonas (028) 6638 2000
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

Tairono grafystės ligoninė (Tyrone County Hospital)

Telefonas (028) 8283 3100
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

Altnagelvino (Altnagelvin) ligoninė

Telefonas (028) 7134 0503
Teksto telefonas 028 7161 1298
Darbo laikas: skubios pagalbos skyrius veikia visą parą.

LAIŠKŲ PAVYZDŽIAI

Laiškas bendrosios praktikos gydytojui dėl vertėjo

Data:

Gerbiamas bendrosios praktikos gydytojau,

Man paskirta pas Jus apsilankyti _____ m. _____ mėn. _____ d. _____ val.

Gal galėtumėte pasirūpinti, kad susitikime dalyvautų _____ kalbos vertėjas, ir apie tokią galimybę

man pranešti.

Parašas:

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Mokykla
 Mokyklinis portfelis
 Mokytojas
 Tvarkaraštis, mokyklos kalendorius
 Klasė
 Mokyklos vadovas, direktorius
 Registracija
 Uniforma

PAGRINDINIAI FAKTAI

Nuo 4 iki 16 metų amžiaus vaikai privalo lankyti mokyklą. Kai liepos 1 d. vaikui jau yra sukakę ketveri, artimiausią rugsėjį jis pradeda lankyti mokyklą.

Privalomasis ugdymas skirstomas į 4 pakopas (Key Stages):

Pamatinė“ pakopa (Foundation Stage): 1–2 metų amžiaus vaikai;

1 pakopa: 3–4 metų amžiaus vaikai;

2 pakopa: 5-7 metų amžiaus vaikai;

3 pakopa: 8-10 metų amžiaus vaikai;

4 pakopa: 11-12 metų amžiaus vaikai.

8, 11 ir 14 metų vaikams rengiamas valstybinis įvertinimas.

11 metų vaikai pereina iš pradinės mokyklos į vidurinę. Šiuo metu Šiaurės Airijoje perėjimo sistema yra keičiama; daugiau informacijos Jums suteiks mokykla arba Jūsų vaiko mokytojas.

Kiekvienų mokslo metų pabaigoje tėvams pateikiama ataskaita apie vaiko pažangą – tiek pagal dalykus, tiek pagal įgūdžius. Ataskaitoje tėvams taip pat patariama, į kokius vaiko raidos aspektus reikia atkreipti dėmesį.

KAS YRA IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGA?

Ikimokyklinis ugdymas Šiaurės Airijoje nėra privalomas, tačiau kiekvienas vaikas turi teisę į vienerių metų trukmės ikimokyklinį ugdymą.

Kada reikia pradėti ikimokyklinį ugdymą?

Ikimokyklinis ugdymas taikomas vaikams, kurie po metų eis į mokyklą, t.y. ikimokyklinio ugdymo įstaigą vaikas gali pradėti lankyti rugsėjo mėnesį po to, kai iki liepos 1-osios imtinai jam sukako treji metai.

Koks ikimokyklinių įstaigų tikslas?

Ikimokyklinio ugdymo įstaigų tikslas yra pripratinti vaiką prie mokyklinio gyvenimo ir sukurti „tiltą“ tarp namų aplinkos ir mokyklos. Daugiausia dėmesio skiriama struktūruotiems žaidimams, kad vaikas prieš pradėdamas lankyti mokyklą išmokytų bendrauti su kitais vaikais.

Kiek laiko mano vaikas praleis ikimokyklinėje įstaigoje?

Dažniausiai vaikai lanko ikimokyklinio ugdymo įstaigą penkias dienas per savaitę, ten praleisdami 2,5 arba 4,5 valandas per dieną.

Pastaba: nemokamai suteikiama tik viena ikimokyklinio ugdymo vieta, t.y. Jūsų vaikas gali lankyti arba ikimokyklinio ugdymo įstaigą, arba darželio grupę (playgroup), bet ne abi vienu metu.

Nemokamų vietų skaičius būna ribotas ir priklauso nuo vietovės. Daugiau informacijos Jums suteiks vietinė švietimo ir bibliotekų valdyba (Education and Library Board).

VAIKŲ PRIĖMIMAS Į MOKYKLĄ

Kaip parinkti savo vaikui pradinę mokyklą?

Mokyklą galite pasirinkti savo nuožiūra – jeigu pasirinktoje mokykloje yra laisvų vietų. Dauguma pradinių mokyklų dažniausiai priima visus norinčius, tačiau garantijos dėl vietos artimiausioje mokykloje nėra.

Visų aplinkinių mokyklų sąrašą gausite švietimo ir bibliotekų valdyboje (Education and Library Board). Valdybų kontaktinius duomenis rasite šio skyriaus pabaigoje.

Kokia yra priėmimo į mokyklą tvarka?

Norėdami, kad vaikas būtų priimtas į mokyklą, turite užpildyti paraišką, nurodant 3 pageidaujamas mokyklas.

Paraiškos formą, kaip ir informaciją apie Jūsų rajone esančias mokyklas, gausite švietimo ir bibliotekų valdyboje.

Kada reikia kreiptis į mokyklą, kad vaikas būtų priimtas?

Paraišką turite pateikti sausio mėnesį tais metais, kurių rugsėjį vaikas turi pradėti lankyti mokyklą.

Jei pavėluosite pateikti paraišką, ji bus svarstoma vėliau nei pateiktos laiku, todėl galite negauti vietos pageidaujamoje mokykloje.

Ar pradinės mokyklos pasirinkimas turi įtakos vėlesniam vidurinės mokyklos pasirinkimui?

Renkantis pradinę mokyklą verta iš anksto pasidomėti ir vidurinių mokyklų priėmimo politikos nuostatomis. Kai kurios vidurinės mokyklos teikia pirmenybę tam tikrų pradinių mokyklų moksleiviams.

Į keltą klasę eis mano vaikas?

Pirmą kartą į mokyklą einantys vaikai pradeda lankyti pirmąją pradinės mokyklos klasę. Jeigu Jūsų vaikas mokėsi anksčiau (pvz., kitoje šalyje), priimant vaiką bus atsižvelgiama į amžių ir ankstesnį išsilavinimą.

Tokiu atveju, sprendimą dėl klasės priims mokyklos vadovas, pasitaręs su Jumis ir klasės mokytoju.

PAGALBA BESIMOKANČIAM VAIKUI

PARAMA VAIKUI

Koks yra tėvų vaidmuo švietimo procese?

Tėvai (arba globėjai) yra svarbiausi vaiko ugdytojai. Šeimos parama yra gyvybiškai svarbi mokyklinio amžiaus vaiko raidai.

Kuo galiu padėti savo vaikui?

Svarbiausi aspektai:

- Domėkitės, ką vaikas veikia ir kaip jam einasi mokykloje.
- Domėkitės mokykloje savo vaiko pažanga.
- Dalyvaukite tėvų ir mokytojų susitikimuose.
- Aptarkite su klasės mokytoju visus rūpesčius.
- Girkite vaiką už pastangas kiekvienai progai pasitaikius. Jūsų paskatinimas vaikui itin svarbus – tai motyvuoja vaiką stengtis.

Kas yra tėvų ir mokytojų susitikimas?

Tokių susitikimų metu su mokytojais aptariate vaiko pažangą mokykloje.

LANKOMUMAS

Koks mano vaidmuo lankomumo atžvilgiu?

Tėvai turi užtikrinti, kad vaikas lankytų mokyklą kiekvieną mokslo dieną. Praleisti mokyklą galima tik dėl pateisinamų priežasčių, pvz., dėl ligos.

Jei vaikui tenka praleisti mokyklą, būtinai apie tai praneškite žinute ar laišku, paaiškindami priežastį.

Ar galiu išvykti su vaiku atostogų per mokslo metus?

Išvykus atostogauti per mokslo metus, Jūsų vaikas praleis svarbią dalį mokymo programos. Vėliau jam gali būti sunku vyti. Atsilikęs nuo mokslų vaikas gali prarasti pasitikėjimą savo jėgomis.

Ką daro mokykla, jei vaikas daug praleidžia?

Įstatymai teigia, kad tėvai atsako už vaiko lankomumą ir už tai, kad vaikas atvyktų į mokyklą laiku. Jei vaikas prastai lanko mokyklą, tėvai gali užsitraukti iki £1000 baudą. Švietimo ir bibliotekų valdyba taip pat gali kreiptis dėl priverstinės ugdymo priežiūros (Education Supervision Order).

PRADINĖ MOKYKLA

Kokios mokyklos yra Airijoje?

Šiaurės Airijos švietimo sistemą sudaro įvairios mokyklos, kontroliuojamos valdymo komitetų (management committees).

- Kontroliuojamos mokyklos (Controlled Schools) – valdomos Švietimo ir bibliotekų valdybų (Education and Library Boards) bei mokyklų valdybos (Board of Governors).
- Palaikomos mokyklos (Maintained Schools) – valdomos Katalikiškų mokyklų tarybos (Catholic Council for Maintained Schools) ir mokyklų valdybos (Board of Governors).
- Integruotos mokyklos (Integrated Schools) – valdomos Šiaurės Airijos integruotojo švietimo tarybos (Northern Ireland Council for Integrated Education).

Ar berniukai ir mergaitės mokosi kartu?

Yra atskirų mokyklų berniukams ir mergaitėms, yra ir bendrų, kur abiejų lyčių vaikai mokosi kartu.

Kas vadovauja mokyklai?

Mokyklai vadovauja vyriausiasis mokytojas (Principal Teacher). Vyriausiasis mokytojas yra pavaldus Mokyklų valdybai (Board of Governors).

Mokykloms vadovauti gali tiek vyrai, tiek moterys.

KAS YRA PRADINĖ MOKYKLA?

Kiek trunka pradinis ugdymas?

Pradinis ugdymas trunka septynis metus ir apima tris pagrindines pakopas

- „Pamatinė“ pakopa (Foundation Stage) – P1 ir P2
- 1 pakopa (Key Stage 1) – P3 ir P4
- 2 pakopa (Key Stage 2) – P5, P6 ir P7.

Šios trys pakopos apima pirmuosius septynis privalomojo ugdymo metus.

Ko mano vaikas išmoks pradinėje mokykloje?

Pradinio ugdymo programos tikslas – įskiepyti vaikui norą mokytis, kuris lydės jį visą gyvenimą. Mokykloje vaikui turi būti smagu ir įdomu.

Pradinės mokyklos programą sudaro 6 sritys:

Svarbiausi ugdomi įgūdžiai – kalba, raštingumas, mokėjimas skaičiuoti (skaitymas, rašymas, matematika, anglų kalba).

Vaikai taip pat supažindinami su menais, geografija, istorija, mokslu ir technologijomis.

Ugdomi vaikų socialiniai, asmeniniai, tarpusavio supratimo įgūdžiai.

Fizinis lavinimas taip pat svarbus, jam skiriama dėmesio tiek žaidžiant, tiek besimankštinant.

Kaip vertinama vaiko pažanga?

Įvertinimui atliekami testai ir stebėjimai, siekiant patikrinti vaiko žinias bei įgūdžius. Tai daroma siekiant įvertinti vaiko pažangą, įgytus įgūdžius, konkrečių temų suvokimą.

Ankstyvaisiais metais įvertinimas yra neformalus, grindžiamas Jūsų bei mokytojo pastebėjimais.

Pradinėje mokykloje mokytojai naudoja įvairius būdus sužinoti, kaip vaikui sekasi mokytis: testai, užduotys, projektai, vadinamieji „portfeliai“ (portfolios) ir pan.

Kas yra standartizuoti testai?

Standartizuoti testai naudojami vaiko pažangai įvertinti lyginant su kitais vaikais šalyje. 4–7 ugdymo metais vaikai metų pradžioje turės atlikti skaitymo ir skaičiavimo testus.

KAS YRA VIDURINĖ MOKYKLA?

Kaip organizuotas antrosios pakopos ugdymas?

Privalomasis vidurinis ugdymas Šiaurės Airijoje apima dvi pakopas:

- 3 pakopa
- 4 pakopa

3 PAKOPA (8–10 metų)

Kas yra 3 pakopa?

3 pakopa – tai viduriniojo ugdymo pakopos pirmasis etapas. Moksleiviai pradeda šį ciklą 11-12 metų amžiaus ir baigia 13-14. Programa apima trejus metus (8,9 ir 10 ugdymo metai).

Ko mokosi vaikai 3 pakopoje?

Pagrindiniai trečiosios ugdymo pakopos akcentai – įgūdžiai, kūrybingumas, verslumas.

Mokymo procesas skirstomas į 8 sritis: menai, anglų kalba, aplinka ir visuomenė, matematika, šiuolaikinės kalbos, fizinis lavinimas, mokslas ir technologijos, religija.

Daugiau informacijos apie trečiosios pakopos programas rasite tinklalapyje <http://www.nicurriculum.org.uk/key-stage-3/index.asp>.

4 PAKOPA (11-12 metų)

Kas yra 4 pakopa?

Ketvirtoji pakopa – tai antroji ir paskutinė privalomoji viduriniojo ugdymo pakopa. Moksleiviai pradeda šį ciklą 14-15 metų amžiaus ir baigia 16-17. Programa trunka du metus (11 ir 12 ugdymo metai).

Ko mokosi vaikai 4 pakopoje?

Ketvirtąją pakopą sudaro 7 mokslo sritys: menai, kalba ir raštingumas, matematika, aplinka ir visuomenė, mokslai ir technologijos, šiuolaikinės kalbos, gyvenimo bei darbo įgūdžiai.

Sulaukę 14 metų moksleiviai renkasi, kokius dalykus jie studijuos toliau bendrajam vidurinio išsilavinimo sertifikatui (General Certificate of Secondary Education) gauti.

Ar ketvirtojoje pakopoje yra egzaminų?

Taip, privalomasis vidurinis išsilavinimas Šiaurės Airijoje baigiamas valstybiniais egzaminais, kuriuos išlaikius gaunamas Bendrasis vidurinio mokslo sertifikatas (General Certificate of Secondary Education, GCSE). Egzaminai laikomi birželio mėnesį.

BAIGUS PRIVALOMĄJĮ MOKSLĄ

Kas vyksta išlaikius baigiamuosius vidurinio mokslo egzaminus (GCSE)?

Išlaikęs baigiamuosius vidurinio mokslo egzaminus (GCSE) jaunuolis Šiaurės Airijoje oficialiai įgyja vidurinį išsilavinimą. Moksleiviai, nusprendę tęsti mokslus po privalomojo ciklo gali mokyti dar du metus ir laikyti aukštesnio lygio (A-Level, Advanced Level) egzaminus.

Pagal A lygio egzaminų rezultatus skirstomos vietos aukštesnio ir aukštojo išsilavinimo pakopose.

Kokie dalykai yra dėstomi?

A lygio studentai dažniausiai mokosi 3-4 dalykų, kurie sudaro pagrindą tolimesniems (tame tarpe trečiosios pakopos) mokslams.

Kokio amžiaus moksleiviai baigia mokyklą?

A lygio mokslus pasirinkę moksleiviai baigia mokyklą 18-19 metų amžiaus.

KĄ DAR VERTA ŽINOTI?

MOKSLO METAI

Kokia yra mokslo metų struktūra?

Pradinėje mokykloje mokslo metai skirstomi į tris dalis (trimestrus). Pirmasis trimestras trunka nuo rugsėjo pradžios iki gruodžio vidurio (iki Kalėdų), antrasis trimestras – nuo sausio iki kovo arba balandžio (iki Velykų), trečiasis – nuo Velykų iki birželio pabaigos.

Vidurinėje mokykloje mokslo metus taip pat sudaro trys trimestrai. Pirmieji du trimestrai tie patys, kaip ir pradinėje mokykloje, trečiasis trunka iki gegužės pabaigos.

Be to, trimestrų vidury vaikai išleidžiami trumpų atostogų (half-term breaks) kelioms dienoms ar savaitei.

Kada vaikui nereikia eiti į mokyklą?

Mokslo metų pradžioje (arba ką tik priėmus vaiką į mokyklą) gausite kalendorių, kur bus nurodytos visos atostogos ir kiti planuojami įvykiai. Apie kitas laisvas dienas Jums bus pranešama metų bėgyje.

MOKYKLINĖ DIENA

Kiek trunka mokyklinė diena?

Iki 8 metų amžiaus vaikai mokykloje praleidžia bent tris valandas; vyresni vaikai mokosi keturias su puse valandas.

Vidurinėje pakopoje mokyklinė diena ilgesnė. Detaliau teiraukitės mokykloje, nes įvairiose mokyklose dienos trukmė gali šiek tiek skirtis.

Mokyklinė savaitė dažniausiai trunka nuo pirmadienio iki penktadienio.

Kada prasideda pamokos?

Tai priklauso nuo mokyklos; dažniausiai pamokos prasideda tarp 8:30 ir 9:30. Labai svarbu, kad vaikas į mokyklą atvyktų laiku, todėl būtinai pasitikrinkite, kada prasideda pamokos.

Kada dienos metu būna pertraukos?

Mokyklinės dienos metu vaikai turi dvi pertraukas – rytinę (apie 11 valandą) ir pietų pertrauką (apie 12:30).

NAMŲ DARBAI

Ar užduodami namų darbai pradinėje mokykloje?

Namų darbų politika priklauso nuo mokyklos. Pavyzdžiui, kai kuriose mokyklose pirmųjų-šeštųjų klasių moksleiviai atlieka namų darbus kasdien. Kitose mokyklose ir mažesniems pradinukams duodama namie šiek tiek skaityti ar skaičiuoti.

Ar užduodami namų darbai vidurinėje mokykloje?

Taip, vidurinės mokyklos moksleiviai turi atlikti žymiai daugiau namų darbų nei pradinėje mokykloje. Be to, jie turi ruošti egzaminams.

Vidurinės mokyklos moksleivis namų darbams dažniausiai turi skirti 2–3 valandas per dieną.

Kaip padėti vaikui ruošti namų darbus?

Jei vaikas turi ruošti namų darbus, skatinkite tai ir pasirūpinkite tinkama erdve. Esant reikalui, padėkite.

Raskite laiko pasišnekėti su vaiku apie tai, ką jis kasdien veikia mokykloje.

Tokiems pasikalbėjimams reikia patogios ir ramios aplinkos, kur vaiko neblaškys, pavyzdžiui, televizorius ar koks kitas šurmulyš.

Namų darbai turėtų apimti tiek žodžiu, tiek raštu atliekamas užduotis.

Žodinės užduotys (kalbėjimas, išmoktų dalykų kartojimas) itin svarbios ankstyvaisiais mokymosi metais.

Raginkite vaiką tvarkingai elgtis su knygomis ir sąsiuviniais.

Jeigu vaikas dirba savarankiškai, būkite netoliese ir prireikus padėkite; rodykite susidomėjimą vaiko užsiėmimu.

Visokeriopa skatinkite vaiko pastangas mokyti.

Būkite kantrūs.

Ką daryti, jei vaikui kyla sunkumų dėl namų darbų?

Jeigu pastebite, kad vaikui sistemingai kyla problemų su namų darbais, aptarkite tai su mokytoju.

Jei vaikas dėl kokios nors pateisinamos priežasties neturi galimybės atlikti namų darbų, praneškite apie tai mokytojui – pavyzdžiui, parašykite raštelį ir paaiškinkite situaciją.

Ką daryti, jei vaikas turi problemų mokykloje?

Pirmiausia pasikalbėkite su vaiku. Išsiaiškinkite problemos pobūdį – ar tai mokymosi sunkumai, ar asmeninė, ar socialinė problema.

Jei negalite problemos išspręsti namie, susitarkite dėl susitikimo ir aptarkite problemą su klasės mokytoju. Jei ir tai problemos neišsprendžia, gali tekti pasikalbėti su mokyklos vadovu.

Jei vaikas lanko viduriniąją mokyklą, susitikite ir pasikalbėkite su mokyklos vadovu arba su klasės vadovu, jei toks yra.

Kas yra „mokymasis su priežiūra“ (supervised study)?

„Mokymasis su priežiūra“ (supervised study) iš esmės yra prailgintos dienos paslauga, kurią kai kurios vidurinės mokyklos siūlo už tam tikrą mokestį.

Tai struktūruotas savarankiško mokymosi laikas, kuomet kvalifikuoto mokytojo ar kito atsakingo suaugusiojo priežiūriai moksleiviai ruošia namų darbus ir studijuoja.

Pasiteiraukite savo mokykloje, ar yra siūloma prailgintos dienos paslauga.

MOKYKLOS TVARKA IR TAISYKLĖS

Ką reiškia mokyklos tvarka ir taisyklės?

Kaip jau minėta, visos mokyklos formuoja savo politiką ir nustato taisykles tokiose srityse:

- moksleivių priėmimas;
- uniforma;
- sveikas maistas;
- elgesio normos;
- priekabiavimas.

MOKSLEIVIŲ PRIĖMIMAS

Kas yra priėmimo tvarka?

Priėmimo tvarka (enrolment/admission policy) yra taisyklės, kuriomis mokykla vadovaujasi priimdama vaikus mokytis. Mokyklos, kurios negali priimti visų pageidaujančių moksleivių, privalo turėti priėmimo politiką (tvarką), kurią nustato mokyklos valdyba.

Tvarka turi atitikti Šiaurės Airijos Lygių galimybių įstatymo (Equal Status Act) reikalavimus – tai reiškia, kad Jūsų vaikas negali būti diskriminuojamas.

UNIFORMA

Kokia yra tvarka dėl uniformų?

Didžioji dauguma mokyklų Šiaurės Airijoje turi savo uniformas. Tai reiškia, kas visi mokiniai mokykloje privalo dėvėti nustatyto tipo uniformą. Ką konkrečiai turi dėvėti vaikas Jums paaiškins mokykloje.

Ką daryti, jei dėl kultūrinių sumetimų nepageidauju, kad vaikas dėvėtų uniformą?

Jei uniforma, kurią turės dėvėti vaikas, kaip nors prieštarauja Jūsų kultūriniais papročiams, tai turite aptarti su mokyklos vadovybe.

SVEIKAS MAISTAS

Kokia yra sveikos mitybos politika?

Dauguma mokyklų turi taisykles dėl sveikos mitybos. Tai reiškia, kad yra parvirtinamas sąrašas, kokius produktus vaikai gali atsinešti į mokyklą ir valgyti per pietus ar pertrauką. Dažniausiai draudžiami saldumynai, putojantys gėrimai (pvz., „Coca-Cola“) ir prastos kokybės nepilnavertis maistas.

ELGESIO NORMOS

Kaip vaikai disciplinuojami mokykloje?

Mokytojai geria ir skatina vaikus už pastangas, gerus rezultatus ir kruopščiai atliktus namų darbus. Skatinimas motyvuoja vaikus.

Kiekviena mokykla privalo nustatyti apibrėžtas elgesio normas („disciplinos kodeksą“ – code of discipline). Tėvams pateikiamas šių taisyklių aprašymas. Jūsų atsakomybė yra šias taisykles priimti ir užtikrinti, kad vaikas jas suprastų ir jų laikytųsi. Priimdama Jūsų vaiką, mokyklos vadovybė paprašys Jūsų pasirašyti tokias taisykles.

Jei vaikas sistemingai pažeidinės taisykles, mokytojas ar mokyklos vadovas Jus apie tai informuos. Jus pakvies į pokalbį šioms problemoms aptarti. Mokyklos vadovybė tikėsisi, kad Jūs paveiksite vaiką ir jis elgsis geriau. Turėtumėte pasistengti ir su savo vaiku šį reikalą išspręsti. Esant reikalui, pasitelkite ir klasės mokytoją.

Už labai rimtą mokyklos taisyklių pažeidimą vadovybė gali vaiką nušalinti (suspend) nuo pamokų. Tokių priemonių imamasi itin retai ir tik dėl labai rimtų priežasčių. Mokykla privalo būti ėmusi visų įmanomų kitų metodų prieš nušalindama vaiką nuo mokslų. Dėl nušalinimo Jums bus atsiųstas pranešimas. Jūs tokį sprendimą galite skųsti Mokyklos valdybai. Blogiausiu atveju galite kreiptis į Vaikų teisės centrą (Children’s Law Centre) arba į Šiaurės Airijos vaikų ir jaunimo reikalų komisarą (Northern Ireland Commissioner for Children and Young People).

PRIEKABIAVIMAS

Kaip mokyklose kovojama su priekabiavimu?

Šiaurės Airijos mokyklose draudžiamas fizinis smurtas, stumdymas, grasinimai ar įžeidinėjimai. Tačiau vaikai kartais patiria priekabiavimą mokykloje ar pakeliui. Jei prie Jūsų vaiko priekabiavama arba jis pats priekabiavauja prie kitų, tai rimta problema. Joks vaikas neturi kentėti priekabiavimu.

Ką daryti, jei prie mano vaiko priekabiavama?

Nekonfliktuokite su Jūsų vaiko skriaudėjo tėvais. Aptarkite tai, kas vyksta, su mokytoju ar mokyklos vadovu ir pasistenkite tokiu būdu išspręsti problemą. Jei mokykloje išspręsti problemos nepavyksta, galite kreiptis į Švietimo ir mokslo departamentą, kad būtų atliktas tyrimas. Taip pat galite kreiptis į vaikų ombudsmeną (Ombudsman for Children).

Ką daryti, jei mano vaikas priekabiavauja prie kitų?

Jei Jūsų vaikas skriaudžia kitus, svarbiausia pripažinti šią problemą ir tada ją spręsti. Didžiausia kliūtis, su kuria susiduria mokyklos sprendamos priekabiavimo atvejus – tėvų nenoras pripažinti, kad jų vaikas taip elgiasi.

Kitos galimybės:

- Išsiaiškinkite priežastį – gal tai vaiko laikinas atsakas į pokyčius gyvenime (pvz., kito vaiko gimimas, netektis ar stresas šeimoje).
- Pasikalbėkite su vaiku, priverskite susimąstyti, kaip jaučiasi skriaudžiamas vaikas.
- Patys elkitės ramiai, be jokios agresijos.
- Pasikalbėkite su klasės mokytoju. Pamatysite, kad mokytojas nori Jums padėti. Labai svarbu, kad Jūs su mokytoju veiktumėte išvien.

Verta apsvarstyti ir ilgalaikius aspektus.

Kitus skriaudžiantiems vaikams dažnai patiems trūksta pasitikėjimo. Nelyginkite vaiko pažangos su kitais. Girkite vaiką už kiekvieną gerą ar naudingą veiksmą.

TREČIOSIOS PAKOPOS IR AUKŠTASIS MOKSLAS

Kokia trečiosios švietimo pakopos struktūra?

Trečioji švietimo pakopa skirstoma į dvi kryptis:

- tolimesnysis švietimas ir mokymas (further education and training)
- aukštieji mokslai (higher education and training)

Už tolimesnį švietimą ir aukštuosius mokslus Šiaurės Airijoje atsako Darbo ir švietimo departamentas (Department for Employment and Learning).

TOLIMESNYSIS ŠVIETIMAS

Kas yra tolimesnysis švietimas?

Tai įvairios mokymo programos, skirtos antrąją pakopą baigusiems žmonėms, tačiau neįeinančios į trečiosios pakopos švietimo sistemą.

Kam prieinamas tolimesnysis švietimas?

Tolimesniojo švietimo programos prieinamos 16 metų ir vyresniems asmenims; mokytis galima tiek pilnu krūviu (full-time), tiek dalį laiko (part-time).

Kiek tolimesniojo švietimo įstaigų yra Šiaurės Airijoje?

Šiuo metu veikia 6 regioninės tolimesniojo švietimo kolegijos, jos įkurtos 2007 metais apjungus iki tol buvusias 16 kolegijų.

Ar galima gauti paramą tolimesniajam švietimui?

Taip, 16–19 metų amžiaus jaunuoliams gali būti suteikiama valstybės parama tolimesniajam švietimui – Education Maintenance Allowance, EMA. EMA pašalpa priklauso nuo pajamų, bet neviršija £60 per dvi savaites.

Kur gauti daugiau informacijos?

Daugiau informacijos apie tolimesnį švietimą rasite tinklalapyje <http://www.delni.gov.uk/index/further-and-higher-education.htm>.

AUKŠTIEJI MOKSLAI

Kas yra aukštojo mokslo studijos?

Aukštojo mokslo sąvoka apima visas programas, dėstomas Darbo ir švietimo departamento finansuojamuose universitetuose, universitetinėse kolegijose bei tolimesniojo ir aukštojo mokslo institutuose. Yra ir privačių aukštojo mokslo kolegijų.

Kaip stojama į aukštąją mokyklą?

Priėmimas į aukštąsias mokyklas grindžiamas A lygio egzaminų rezultatais baigiant vidurinę mokyklą.

Kur gauti daugiau informacijos apie aukštojo mokslo studijas?

Daugiau informacijos apie aukštąjį mokslą rasite tinklalapyje www.delni.gov.uk/index/further-and-higher-education.htm

KALBOS KURSAI SUAUGUSIEMS

Kur ieškoti informacijos apie anglų kalbos kursus?

Šiaurės Airijoje organizuojama daugybė anglų kalbos kursų suaugusiems.

Apie kursus teiraukitės vietinėje bibliotekoje, piliečių informavimo biure, bendruomenės centre.

NAUDINGOS NUORODOS

Švietimo departamentas (Department of Education)

Adresas: Rathgael House
Balloo Road
Bangor BT19 7PR
Telefonas: (028) 91279279
El. paštas: mail@deni.gov.uk
Tinklalapis: www.deni.gov.uk

Egzaminų bei įvertinimų taryba (Council for the Curriculum Examinations & Assessment)

Adresas: 29 Clarendon Road
Clarendon Dock
Belfast BT1 3BG
Telefonas: (028) 90261200
El. paštas: info@ccea.org.uk
Tinklalapis: www.ccea.org.uk

Belfasto švietimo ir bibliotekų valdyba (Belfast Education and Library Board)

Adresas: 27-33 Upper Baggot St
Dublin 4
Telefonas: (01) 6070500
El. paštas: info@fas.ie
Tinklalapis: www.belb.org.uk

Pietų švietimo ir bibliotekų valdyba (Southern Education and Library Board)

Adresas: 3, Charlemont Place
The Mall
Armagh BT61 9AX
Telefonas: (028) 37512200
El. paštas: selb.hq@selb.org
Tinklalapis: www.selb.org

Pietryčių švietimo ir bibliotekų valdyba (South Eastern Education and Library Board)

Adresas: Grahamsbridge Road
Dundonald
Belfast BT16 2HS
Telefonas: (028) 90566266/7
El. paštas: info@seelb.org.uk
Tinklalapis: www.seelb.org.uk

Vakarų švietimo ir bibliotekų valdyba (Western Education and Library Board)

Adresas: 1, Hospital Road,
Omagh
County Tyrone BT79 0AW
Telefonas: (028) 82411411
El. paštas: info@welbni.org
Tinklalapis: www.welbni.org

Šiaurės rytų švietimo ir bibliotekų valdyba (North Eastern Education and Library Board)

Adresas: County Hall
182, Galgorm Road
Ballymena BT42 1HN
Telefonas: (028) 25653333
Tinklalapis: www.neelb.org.uk

LAIŠKŲ PAVYZDŽIAI

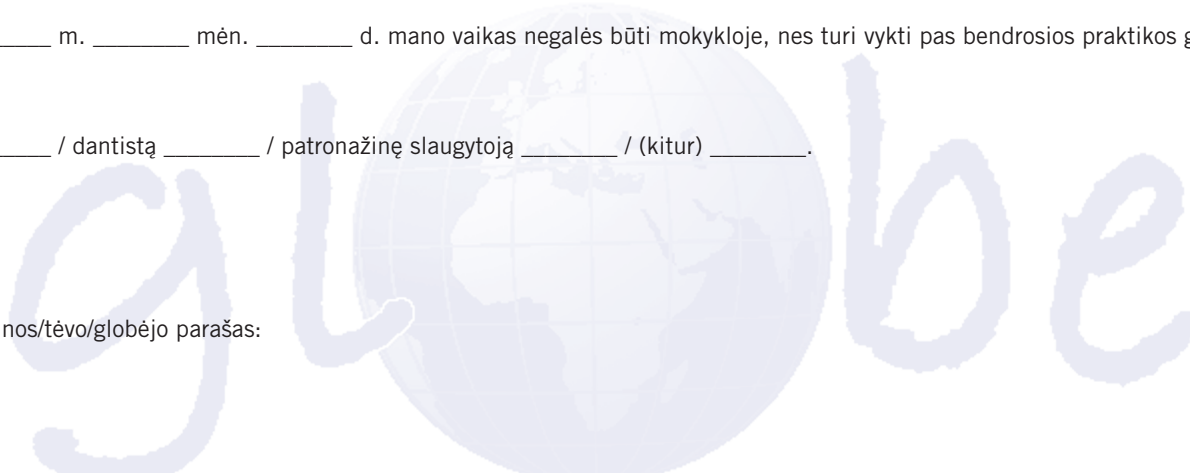
1.) Tėvų (globėjų) pranešimas mokytojui, kad vaikas praleis mokyklą.

Data:

Gerbiamas mokytojau,

_____ m. _____ mėn. _____ d. mano vaikas negalės būti mokykloje, nes turi vykti pas bendrosios praktikos gydytoją
_____ / dantistą _____ / patronažinę slaugytoją _____ / (kitur) _____.

Motinos/tėvo/globėjo parašas:

2) Tėvų (globėjų) pranešimas mokytojui, kad vaikas vėluos į mokyklą ar turės anksčiau išvykti.

Data:

Gerbiamas mokytojau,

_____ m. _____ mėn. _____ d. mano vaiko nebus mokykloje iki _____ val.
(arba)

mano vaikas turės išvykti iš mokyklos _____ val.

Motinos/tėvo/globėjo parašas:

PAGRINDINIAI FAKTAI

Šiaurės Airijoje rasite daug galimybių pramogauti su visa šeima.

Šiaurės Airijoje rasite daug galimybių užsiimti kultūrine, socialine veikla ir sportu.

Šiaurės Airijoje yra daugybė vietų aktyviam poilsiui lauke (žinoma, jei leidžia oro sąlygos).

Žaidimai – itin svarbi veikla vaikams, žaisdamas vaikas bręsta emociškai ir fiziškai, vystosi jo protiniai gebėjimai.

SKIRKITE LAIKO ŠEIMAI

Iš ko susideda diena?

Apibendrintai žmogaus dieną galima paskirstyti į penkis „laikus“.

- **Laikas darbui** – tai laikas, praleidžiamas dirbant (darbas gali būti tiek apmokamas, tiek savanoriškas), studijuojant, prižiūrint vaikus.
- **Laikas namams** – tai laikas, skiriamas namų ruošos darbams, maistui ir pan.
- **Laikas šeimai ir draugams** – tai laikas, kurį praleidžiate su šeima ir draugais.
- **Laikas sau** – laikas atsipalaidavimui, sportui, miegui.
- **Laikas ramybei** – tai laikas pabūti su pačiu savimi, laikas apmąstymams.

Tėvai

Tėvai turi tik kelias laisvas valandas per dieną, o tai reiškia, kad pasirūpinus visais vaikų poreikiais sau lieka visiškai mažai laiko.

Visi tėvai pergyvena, kad negali vaikams skirti pakankamai daug laiko. Tačiau yra paprastų būdų išnaudoti turimą laiką ir skirti dėmesio vaikams. Pavyzdžiui, dešimt minučių pasišnekėkite su vaiku apie tai, kaip praėjo jo diena; valgykite kartu; kartu išplaukite indus, ir t.t.

Taigi labai svarbu, kad rastumėte laiko atsipalaiduoti, pasimėgauti kokia nors pramogine veikla – ir individualiai, ir su šeima, su draugais.

Vaikai

Vaikai leidžia laiką kiek kitaip nei jų tėvai, nes jiems nereikia savęs išlaikyti.

Vaikams reikia daugiau miego nei suaugusiems. Miego poreikis priklauso nuo amžiaus.

Kaip šeimai padeda bendra veikla?

Bendri užsiėmimai su visa šeima – puiki galimybė palaikyti artumą, glaudžius santykius su vaikais, pasidžiaugti tėvyste. Be to, bendra veikla skatina vaiko emocinę brandą, fizinę bei protinę raidą.

Ar yra Airijoje pramogų, socialinės veiklos galimybių?

Taip, Airijoje šeimoms siūloma daugybė pramogų ir socialinių galimybių. Be to, yra nemažai galimybių pramogauti nemokamai arba labai nebrangiai.

BIBLIOTEKA

Kokias paslaugas siūlo viešosios bibliotekos?

Šiaurės Airijoje viešosios bibliotekos siūlo daugybę paslaugų. Užsiregistravę bibliotekoje galėsite:

- naudotis bibliotekos ištekliais – knygomis, muzika, vaizdo įrašais, įvairiais informacijos šaltiniais ir kt.;
- nemokamai naudotis internetu;
- Dalyvauti bibliotekos organizuojamuose renginiuose ir kursuose.

Kaip užsiregistruoti bibliotekoje?

Kad galėtumėte naudotis bibliotekos paslaugomis, turite užsiregistruoti kaip lankytojas. Registruotis labai paprasta.

Registruotis galima dviem būdais:

- pateikti paraišką internetu;
- atvykti į biblioteką ir užpildyti paraišką vietoje.

Bet kuriuo atveju Jums prireiks asmens tapatybę ir gyvenamąją vietą patvirtinančių dokumentų.

Kur gauti daugiau informacijos?

Daugiau informacijos rasite tinklalapyje <http://www.ni-libraries.net/> arba vietinėje bibliotekoje.

KULTŪRINĖ VEIKLA

Kokios Šiaurės Airijoje galimybės kultūriniam laisvalaikiui?

Šiaurės Airijoje rasite daug galimybių kultūrinei veiklai. Šalis turi senas kultūros tradicijas, ypač muzikos, šokio literatūros ir teatro srityse.

MUZIEJAI

Ar verta lankytis muziejuose su vaikais?

Į muziejus verta eiti su vaikais dėl to, kad tai ne tik galimybė su jais pabendrauti, bet ir vaikų švietimas. Šiaurės Airijoje yra daug nemokamų muziejų; dažnai muziejuose rasite specialiai vaikams skirtos informacijos, taigi įdomu bus tiek Jums, tiek Jūsų vaikams.

Kiek Šiaurės Airijoje muziejų?

Šiaurės Airijoje yra 4 stambesni muziejai: Alsterio muziejus (Ulster Museum), Alsterio liaudies buities ir transporto muziejus (Ulster Folk and Transport Museum), Alsterio Amerikos buities parkas (Ulster American Folk Park) bei Armos grafystės muziejus (Armagh County Museum). Daugiau informacijos apie Šiaurės Airijos muziejus rasite tinklalapyje: <http://www.magni.org.uk/>

MUZIKA

Ar muzika populiari Šiaurės Airijoje?

Taip, Šiaurės Airija turi galias muzikos tradicijas. Liaudies muzika yra grojama visur; yra ir šiuolaikinių, net visame pasaulyje žinomų grupių.

Ar mano kaimynystėje vyksta koncertai?

Taip, daugelyje barų visoje Šiaurės Airijoje rengiami liaudies muzikos vakarai. Tokie koncertai dažnai būna nemokami. Pasiteiraukite, ar galite atsivesti į koncertą vaikus. Dažniausiai vaikai mielai leidžiami iki 19:30; tačiau kiekvienas baras pats nustato, ar įleidžiami jaunuoliai iki 18 metų.

Ar Airijoje vyksta žinomų atlikėjų koncertai?

Taip, daugelis žinomų dainininkų ir grupių įtraukia Airiją į savo gastrolių programas. Tokie koncertai gali būti brangūs, ypač jei žinoma grupė koncertuoja stambioje salėje. Pasirodymai būna reklamuojami laikraščiuose ir internete prieš kelis mėnesius.

Kaip dėl klasikinės muzikos?

Klasikinės muzikos ir operos mėgėjams renginius siūlo įvairios koncertų salės ir teatrai.

Ar vyksta muzikos festivaliai?

Visoje Airijoje rengiama daug muzikos festivalių. Į festivalius dažnai vyksta visa šeima, tačiau nerekomenduojama imti mažų vaikų iki 5 metų, nes ten nebūna mažylio priežiūrai reikalingų patogumų.

Klasikinės muzikos ir operos mėgėjams renginius siūlo Belfasto Voterfronto rūmai (Belfast Waterfront Hall) ir kitų miestų koncertų salės.

TEATRAS

Ar Šiaurės Airijoje daug teatrų?

Taip, Šiaurės Airijoje yra daug teatrų, rengiančių įvairaus žanro spektaklius, įvairaus amžiaus auditorijoms. Rodoma daug spektaklių vaikams, visai šeimai skirtų miuziklų.

KINAS

Ar Šiaurės Airijoje daug kino teatrų?

Šiaurės Airijoje daug kino teatrų. Beveik visuose regionuose rasite lengvai pasiekiamą kino teatrą, kur rodomi naujausi filmai. Yra kino teatrų, rodančių labiau meninį, nekomercinį kiną. Tokiuose kino teatruose filmai dažnai rodomi originalo kalba su angliškais subtitrais.

Apie įvairius Šiaurės Airijoje vykstančius kultūros renginius informacijos rasite tinklalapyje: <http://www.culturenorthernireland.org/>

SPORTAS IR POILSIS

Kokia sportinė veikla prieinama Airijoje?

Šiaurės Airija turi galias sporto tradicijas, airių sportininkai sėkmingai rungtyniauja įvairių šakų pasaulio pirmenybėse. Airijoje yra daugybė galimybių sportuoti, prieinamų tiek vaikams, tiek visai šeimai.

PLAUKIMAS

Pastaraisiais metais plaukimas Šiaurės Airijoje vis populiarėja. Nors Airija yra sala ir vanduo yra švarus, galimybė maudytis jūroje būna tik vasarą (nebent būtumėte labai užsigrūdinęs drąsuolis).

Kur ieškoti artimiausio baseino?

Daugumoje rajonų yra bent po vieną vietos valdžios išlaikomą viešąjį baseiną. Tai puikus ir nebrangus būdas sportuoti bei pramogauti visai šeimai. Vaikai dažnai įleidžiami nemokamai, iš suaugusiųjų imamas nedidelis mokestis.

Tinklalapyje www.swimmerguide.com rasite informacijos apie baseinus įvairiose šalyse, taip pat ir Šiaurės Airijoje.

FUTBOLAS

Futbolas Airijoje labai populiarus. Beveik kiekvienas miestas turi vietinę komandą, taip pat ir vaikų komandą. Šiaurės Airijoje daug futbolo sirgalių, remiančių tiek savo vietinius, tiek nacionalinius klubus; daug kas domisi kitų šalių komandomis, anglų klubais.

Kaip sužinoti apie vietinį futbolo klubą?

Apie futbolo komandas ir galimybes prie jų prisijungti sužinosite vietiniame sporto centre.

Taip pat žr. tinklalapį www.fai.ie.

Vaikai dažnai turi galimybę žaisti futbolą mokykloje arba patekti į komandą per mokyklą.

GAA

Gėlių sporto asociacija (Gaelic Athletic Association, GAA) reguliuoja keturias sporto šakas, dvi iš kurių yra tradiciniai airių žaidimai – airiškas futbolas ir airiškas žolės riedulys (Hurling).

Kas yra airiškas futbolas?

Airiškas futbolas (gaelic football) skiriasi nuo įprasto futbolo; šio žaidimo taisyklės visiškai kitokios. Tai tarsi regbio, australiško ir įprasto futbolo mišinys. Žaidimas labai greitas ir Airijoje labai populiarus.

Kas yra airiškas žolės riedulys?

Airiškas žolės riedulys – hurling – turbūt dinamiškiausias žaidimas pasaulyje. Jis taip pat labai populiarus. Yra ir panašus moterų žaidimas, vadinamas camogie. Abi šios sporto šakos labai populiaros, dauguma miestų turi vietines suaugusiųjų ir vaikų komandas.

Kur rasti vietinį klubą?

Žr. Gėlių sporto asociacijos tinklalapį: <http://www.gaa.ie/page/provinces.html>

ŽYGLIAI PĖSČIOMIS

Pasivaikščiojimai ir žygliai pėsčiomis – labai populiarūs Šiaurės Airijoje veikla. Yra daug specialiai žygiams parengtų maršrutų.

Kur ieškoti maršrutų?

Informacijos apie įvairius maršrutus rasite tinklalapyje <http://www.geographia.com/northern-ireland/ukiwalk1.htm>

Maršrutus pėsčiųjų žygiams Šiaurės Airijoje organizuoja ir prižiūri Walk Northern Ireland organizacija. Tokių pažymėtų maršrutų yra daug. Žr. <http://www.walkni.com/>.

PARKAI IR MIŠKAI

Kur ieškoti parkų, žaliųjų zonų?

Žaliųjų zonų ir parkų yra beveik kiekviename Šiaurės Airijos mieste. Parkai suteikia saugią aplinką šeimyniniam poilsiui. Daug kur įrengtos vaikų aikštelės, zonos piknikams.

Šiaurės Airijoje yra ir miškų. Pasivaikščiojimas ar piknikas miške – puikus būdas leisti laisvalaikį.

Informacijos apie miškus ir žaliąsias zonas rasite Šiaurės Airijos miškų priežiūros tarnybos (forest service) tinklalapyje

<http://www.forestserviceni.gov.uk/>

KITOS SPORTO ŠAKOS

Kuo užsiima jaunimo klubai?

Daugumoje Šiaurės Airijos vietovių veikia jaunimo klubai. Klubuose užsiimama tiek pramogine, tiek ugdomąja veikla: yra namų darbų ruošimo klubų, pomokyklinės veiklos klubų, žaidimų, sporto klubų.

Kas vadovauja jaunimo klubams?

Klubų veiklą prižiūri suaugę darbuotojai ar savanoriai, tačiau organizuojant veiklą dalyvauja ir vaikai.

Kokio amžiaus vaikams skirti klubai?

Dauguma klubų skirti vaikams nuo 12 iki 18 metų. Narystė klube yra mokama, bet dažniausiai nebrangi.

Kur gauti daugiau informacijos?

Jaunimo reikalus kuruoja Šiaurės Airijos jaunimo taryba (Youth Council for Northern Ireland). Daugiau informacijos rasite šios organizacijos tinklalapyje <http://www.ycni.org>.

ŽODYNĖLIS

Žodynėlyje aiškinamos kai kurios sąvokos, susijusios su šio leidinio temomis.

2 SKYRIUS:

Accessories – aksesuarai, reikmenys. Nuomojamame būste tai įvairūs papildomi daiktai ir įranga: šaldytuvai, virduliai, indai, papildomi baldai ir pan.

Area Code – regiono (miesto) kodas. Tai 2-4 skaičiai, renkami prieš telefono numerį. Pavyzdžiui, Belfasto kodas yra (028), taigi skambinant į Belfastą reikia rinkti 028xxxxxx.

Bereavement – netektis. Šeimos nario ar artimo žmogaus mirtis.

Breach – pažeidimas. Pavyzdžiui, sutarties sąlygų nesilaikymas.

Credit – kreditai. Mobiliojo ryšio kontekste, kai perkate išankstinio apmokėjimo kortelę ar papildymą, gaunate kreditų būsimiems pokalbiams.

Eligible – tinkamas, turintis teisę. Dažniausiai reiškia, kad atitinkate tam tikrus reikalavimus ar sąlygas ką nors gauti – pvz., lengvatą, pašalpą ir pan.

Estate Agents – nekilnojamojo turto agentūra. Tarnyba, tarpininkaujanti perkant ir parduodant nekilnojamąjį turtą.

Fee – mokestis. Tam tikra suma, kurią turite mokėti už tam tikras paslaugas. Pavyzdžiui, kiekvienas apsilankymas pas bendrosios praktikos gydytoją gali Jums kainuoti £50, jeigu neturite medicininio aptarnavimo kortelės (arba bendrosios praktikos gydytojo lankymo kortelės).

Landline – fiksuotojo ryšio telefono tinklas. Vadinamas laidinis telefonas, kuomet aparatas prijungiamas prie Jūsų name esančio laido.

Landlord – savininkas, šeiminkas. Asmuo, kuriam priklauso nuomojamas būstas, arba kuris jį valdo.

Means Test – pajamų tikrinimas. Jūsų pragyvenimo lygio patikrinimas, pajamų ir išlaidų analizė.

Online – tiesioginis interneto ryšys. Kas nors prieinama prisijungus prie interneto, pvz., tinklalapiuose teikiama informacija.

3 SKYRIUS:

Domestic Violence Officer – policijos pareigūnas, užsiimantis buitinio smurto atvejais.

PSNI (Police Service of Northern Ireland) – Šiaurės Airijos policijos pajėgos. Dažniau vadinamos tiesiog „policija“ (The Police).

Refuge – prieglobstis, prieglauda. Vieta, kur galima saugiai gyventi nepatiriant smurto. Pavyzdžiui, buitinį smurtą patiriančių moterų prieglauda, kur jos gali gauti prieglobstį ir su vaikais.

3 SKYRIUS

Abortion – abortas. Dirbtinis nėštumo nutraukimas.

Accident, Emergency – nelaimė, nelaimingas atsitikimas, kartais avarija. Situacija, kuomet reikia skubios medikų pagalbos. Accident and Emergency department ligoninėje – skubios pagalbos skyrius

Aural – kas nors susiję su klausa.

Birth Certificate – gimimo liudijimas. Tai dokumentas, kuriame nurodomas vaiko vardas, gimimo data ir vieta, vaiko tėvai. Tai svarbus dokumentas ir turi būti deramai saugomas.

Booster – pakartotinis skiepas. Pakartotinis vakcinos skiepas, skirtas sustiprinti vaiko atsparumą ligai.

Charge – (čia) mokestis. Tai, ką turite mokėti už ligoninės paslaugas.

Contraceptive – kontracepcijos priemonės. Priemonės, naudojamos siekiant išvengti nėštumo.

Dental – kas nors susiję su dantimis.

Diagnose – diagnostika, diagnozavimas. Sveikatos patikrinimas siekiant nustatyti ligą.

In-Patient Service – stacionarinis gydymas. Kuomet turite nakvoti ligoninėje.

Metabolic disorder – metabolizmo (medžiagų apykaitos) sutrikimai. Labai reti genetinės kilmės sutrikimai, pasitaikantys naujagimiams.

Miscarriage – persileidimas. Savaiminis nėštumo nutrūkimas.

Optical – kas nors susiję su akimis.

Out-patient service – ambulatorinis gydymas. Kuomet turite lankytis ligoninėje apžiūroms, bet ten nenakvojate.

Physical exam – fizinė apžiūra. Medikų atliekama vaikui siekiant įvertinti, ar sveikas vaiko kūnas.

Referral – paskyra, nukreipimas. Kuomet Jūsų gydytojas siunčia Jus pas kitą specialistą.

Screening programme – medicininių apžiūrų programa.

Pagal šią programą valstybės paskirti medikai apžiūri vaikus įvertindami jų sveikatos būklę.

Subsidised – subsidijuojamas. Iš dalies ar visiškai išlaikomas valstybės; Jums už paslaugas nereikia mokėti visos kainos.

Surgery – klinika. Gydytojo ar dantisto biuras.

Treat – gydyti.

Time Out – „pertraukėlė“. Vaiko drausminimo būdas, kuomet prasikaltęs vaikas siunčiamas sėdėti tam tikroje vietoje tam tikrą laiką, pvz., kampe arba ant laiptų. Sėdima tiek minučių, kiek vaikui yra metų. Pvz., penkerių metų vaikas baudžiamas 5 minučių trukmės „pertrauka“.

Vaccinations, Immunisations – skiepai. Vakcinų injekcijos, daromos vaikams siekiant išugdyti atsparumą tam tikroms ligoms. Vakcinos gaminamos iš pačių ligos sukėlėjų, tačiau yra saugios, nes ligų sukėlėjai vakcinoje yra silpni arba negyvi.

5 SKYRIUS:

Community run - bendruomenės valdymas. tai reiškia, kad vietiniam vaikų darželiui vadovauja visuomenės nariai.

Compulsory - Privaloma. Tai reiškia, kad įstatymas skelbia, jog vaikas privalo lankyti mokyklą.

Education system - Švietimo sistema. Į mokymo sistemą įeina visos mokymosi pradinėje, vidurinėje, aukštojoje ir/arba kolegijoje, pakopos.

Second level education - Vidurinis išsilavinimas. Dauguma mokinių vidurinį išsilavinimą įgyja būdami 12/13 metų amžiaus, baigę pradinę mokyklą.

SANTRUMPOS

BBC	British Broadcasting Corporation – Britų radijo ir televizijos korporacija.
BCG	Bacillus Calmette-Guérin – skiepas nuo tuberkuliozės.
EU	European Union – Europos Sąjunga
EEA	European Economic Area – Europos ekonominė zona
FSA	Food Standards Authority – Maisto standartų tarnyba.
GAA	Gaelic Athletic Association – Gėlių sporto asociacija
GP	General Practitioner – bendrosios praktikos gydytojas
HiB	Haemophilus influenzae Type B – skiepas nuo B tipo haemophilus influenzae
HRC	Habitual Residency Condition – nuolatinio rezidavimo sąlyga
ITV	Independent Television – Nepriklausomas televizijos kanalas.
MABS	Money, Advice and Budgeting Service – finansinių ir biudžetinių konsultacijų tarnyba
MMR	Measles, Mumps and Rubella Vaccine – vakcina nuo tymų, parotito ir raudonukės
MOT	Ministry of Transport Test – „Transporto ministerijos apžiūra“, t.y. transporto priemonių valstybinė techninė apžiūra.
NIE	Northern Ireland Energy – elektros energijos tiekėjas Šiaurės Airijoje.
NISRA	Northern Ireland Statistics and Research Agency – Šiaurės Airijos statistikos ir tyrimų agentūra.
TB	Tuberculosis (BCG Vaccination) – tuberkuliozė (skiepas nuo tuberkuliozės – BCG)
TV	Television – televizija